

МІНІСТЕРСТВО ОСВІТИ І НАУКИ УКРАЇНИ
ДОНЕЦЬКИЙ НАЦІОНАЛЬНИЙ УНІВЕРСИТЕТ ІМЕНІ ВАСИЛЯ СТУСА

ГАПЄЄВА ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

УДК 339.9-049.5 (043.3)

**МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА КРАЇН
В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і
міжнародні економічні відносини

АВТОРЕФЕРАТ
дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Вінниця – 2021

Дисертацією є рукопис.

Роботу виконано в Маріупольському державному університеті Міністерства освіти і науки України.

Науковий консультант: доктор економічних наук, професор
Булатова Олена Валеріївна,
Маріупольський державний університет,
перший проректор.

Офіційні опоненти: доктор економічних наук, професор,
Дергачова Вікторія Вікторівна,
Національний технічний університет України
«Київський політехнічний інститут
імені Ігоря Сікорського»,
завідувач кафедри менеджменту;

доктор економічних наук, доцент
Ліщинський Ігор Орестович,
Західноукраїнський національний університет,
професор кафедри міжнародної економіки;

доктор економічних наук, професор
Резнікова Наталія Володимирівна,
Інститут міжнародних відносин
Київського національного університету
імені Тараса Шевченка,
професор кафедри світового господарства і
міжнародних економічних відносин.

Захист відбудеться «25» лютого 2021 року о 10³⁰ на засіданні спеціалізованої вченої ради Д 11.051.03 у Донецькому національному університеті імені Василя Стуса за адресою: 21001, м. Вінниця, вул. Академіка Янгеля, 4.

З дисертацією можна ознайомитись у бібліотеці Донецького національного університету імені Василя Стуса за адресою: 21021, м. Вінниця, вул. 600-річчя, 21.

Автореферат розісланий «25» січня 2021 року

Учений секретар
спеціалізованої вченої ради

Н. С. Якімова

ЗАГАЛЬНА ХАРАКТЕРИСТИКА РОБОТИ

Актуальність теми. Розвиток дестабілізуючих процесів у системі світового господарства, поява глобальних викликів та поширення невизначеності умов економічної діяльності актуалізували наукові пошуки забезпечення сталого розвитку. Поглиблення взаємодії та посилення взаємозалежності між країнами потребують досліджень причинно-наслідкових зв'язків між викликами глобалізації та забезпеченням міжнародного безпекового середовища у контексті досягнення Цілей сталого розвитку, які стали важливим індикатором гармонійного збалансованого та безпекового розвитку країн світу. На тлі актуалізації концепції сталого розвитку відбувається формування нової парадигми міжнародної економічної безпеки.

Економічна безпека країни виступає як підсистема міжнародної економічної безпеки, що є важливим структурним компонентом глобальної економічної безпеки, об'єктом захисту якої виступає світовий економічний порядок та сталий розвиток. Із розвитком міжнародних економічних відносин під впливом посилення глобальних викликів відбувається розширення фокусу досліджень сфери економічної безпеки. Із критичним переосмисленням традиційної концепції безпеки пов'язаний розвиток досліджень, які проводили Дж. Андрусек, М. Арман, М. Бьорн, Дж. Бертон, Д. Болдвін, Б. Бузан, К. Бут, О. Вейвер, Дж. Вільде, Р. Дарендорф, Л. Джонс, Р. Еммерс, М. Кабаллеро-Ентоні, М. Кахлер, С. Крофт, М. Лоуренс, Б. МакСвіні, Т. Майер-Кнапп, Ф. Найт, Б. Сарпер, Р. Сиберг, Г. Стрітцел, П. Уільямс, Р. Уллман, С. Фланаган, Р. Флойд, С.Хампрірі, Ф.Хемпсон. На визначення пріоритетів державної безпекової політики (у т. ч. екологічних та соціальних) звертають увагу у своїх дослідженнях П. Акройд, Х. Брундтланд, Дж. Голден, Т. Ілген, Р. Келлі, К. Кнорр, Х. Маулл, М. Марієн, Д. Медоуз, К. Мердоч, П. Наган, Д. Нанто, Х. Несадурай, Л. Олвей, М. Реннер, М. Сейлс, П. Сенге, Ф.Трейгер, К. Хаммер, К. Холсті, Б. Уінстон, С. Уолт.

Вагомий внесок у розвиток безпекових студій пов'язаний із науковими працями українських вчених, серед яких В. Амітан, О. Булатова, Г. Васильців, З. Варналій, О. Власюк, В. Геєць, О. Гриценко, І. Грищенко, Я. Голоніч, С. Давиденко, Р. Дацків, В.Дергачова, М.Добровольська, Я.Жаліло, С.Кавун, А. Качинський, Л. Кістерський, Г. Козаченко, С. Козловський, Л. Коломієць, П. Копінець, І. Ліщинський, О. Ляшенко, П. Матішак, А. Мокій, В. Мунтіян, П. Нікітенко, Г. Пастернак-Таранушенко, В. Приходько, Н. Резнікова, В. Федоренко, М. Флейчук, І. Хаджинов, Ю. Харазішвілі, Ю. Чентуков, Л. Шаульська, Л. Шевченко.

Незважаючи на досить вагомий науковий доробок у дослідженні сучасного концепту безпеки, ця категорія й до сих пір є складною та суперечливою, відтак, особливої актуальності набуває дослідження існуючих підходів, що застосовуються для вивчення економічної безпеки країн у контексті сталого розвитку, та розробка на цій основі нового науково-методичного інструментарію оцінки рівня економічної безпеки країн світу.

Віддаючи належне науковим розробкам вітчизняних та зарубіжних вчених, слід зазначити, що важливі теоретико-методологічні та практичні питання формування економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку залишаються невирішеними. Відтак, потреба в обґрунтуванні теоретичних та методологічних положень концепції міжнародної безпеки сталого розвитку, розробці стратегічних орієнтирів вдосконалення безпекової складової стратегій розвитку країн, зумовили вибір теми дисертаційної роботи, її мету, завдання, об'єкт та предмет дослідження.

Зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами. Дисертаційну роботу виконано відповідно до напрямів науково-дослідної роботи кафедри економіки та міжнародних економічних відносин Маріупольського державного університету в рамках теми «Теоретико-методологічне забезпечення та розробка інструментарію модернізаційної моделі регіонального розвитку в нових територіально-просторових умовах» (номер держреєстрації 0118U000551; 2018–2020 рр.), в якій автором удосконалено організаційно-методичні засади дослідження міжнародного безпекового середовища за рахунок розробки багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки, яка передбачає підтримку економічної безпеки на мезорегіональному та галузевому, макрорегіональному (державному), мікрорегіональному (міжнародно-корпоративному), мегарегіональному (наднаціональному), метарегіональному та глобальному рівнях; запропоновано класифікацію глобальних детермінант міжнародного безпекового середовища, їх диференціацію за джерелами виникнення та напрямками впливу, що забезпечує комплексну ідентифікацію детермінант міжнародної безпеки та можливість їх врахування при формуванні безпекової стратегії розвитку у контексті сталого розвитку; кафедри обліку та аудиту Національного технічного університету «Дніпровська політехніка» в межах теми «Міжнародні економічні відносини країн світу у галузях промисловості» (номер держреєстрації 0118U000329; 2018–2019 рр.), де автором визначено проблеми та перспективи міжнародних економічних відносин країн світу у добувній промисловості; під впливом фактору глобалізації запропоновано визначення економічної безпеки країн світу; досліджено вплив корпоративних структур добувної галузі на економічну безпеку країн світу; розглянуто шляхи кооперації підприємств під час реалізації міжнародних економічних відносин у країнах світу у сервісній галузі; встановлені актуальні перспективи розвитку глобальних сервісних кластерів та окреслено напрями і методика оцінки збалансованого функціонування глобальної економіки при заміщенні галузей промисловості сервісними секторами.

Мета і завдання дослідження. Метою дисертаційної роботи є розробка цілісної концепції міжнародної безпеки сталого розвитку і обґрунтування на цій основі стратегічних орієнтирів вдосконалення безпекової складової розвитку країн в умовах сталого розвитку.

Відповідно до теми та логіки дослідження (рис. 1) для досягнення зазначеної мети в роботі поставлено та вирішено наступні завдання:

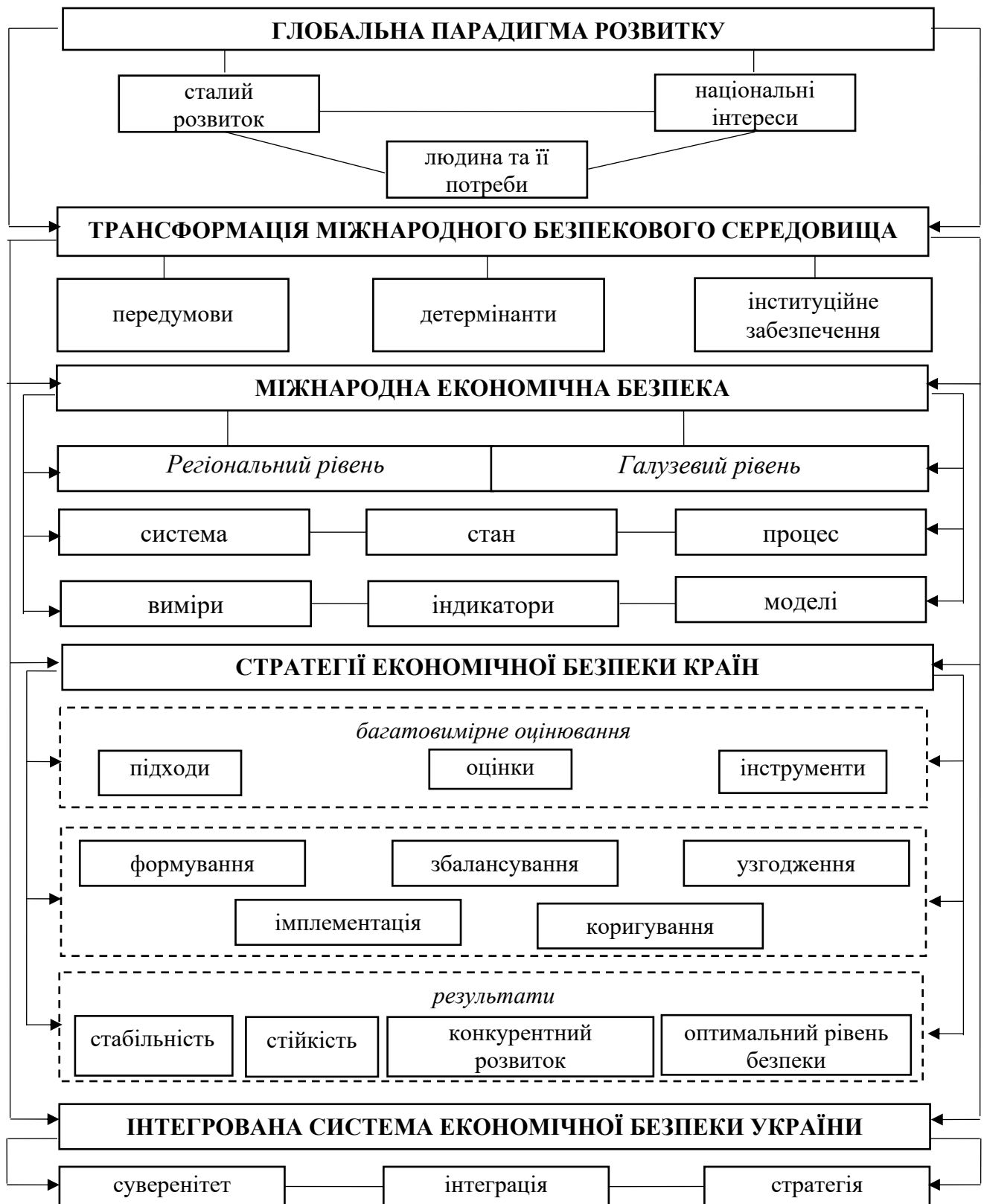

Рис. 1. Логіка дослідження

з'ясувати сутність та багатовимірність концепту міжнародної економічної безпеки;

дослідити сучасну конфігурацію та ознаки міжнародної економічної безпеки як системи;

здійснити багатокритеріальну класифікацію моделей економічної безпеки країн;

визначити ієрархічну диспозицію інституційного забезпечення міжнародного безпекового середовища розвитку світового господарства;

розкрити сучасні виміри міжнародної економічної безпеки в контексті сталого розвитку;

охарактеризувати глобальні детермінанти безпекового розвитку та оцінити їх вплив на формування міжнародної економічної безпеки;

визначити науково-методичні засади дослідження міжнародної економічної безпеки країн;

проаналізувати основні тенденції розвитку міжнародного безпекового середовища у світовому господарстві;

узагальнити особливості формування економічної складової стратегій національної безпеки країн світу із різними типами соціально-економічних систем;

оцінити вплив соціальної, економічної та екологічної складових на забезпечення міжнародної безпеки сталого розвитку країн;

обґрунтувати напрями побудови інтегрованої до міжнародного безпекового середовища системи економічної безпеки країни;

запропонувати концептуальні засади формування багаторівневої моделі забезпечення міжнародної безпеки сталого розвитку;

визначити стратегічні орієнтири підвищення економічної безпеки розвитку України в умовах сталого розвитку.

Об'єктом дослідження є процеси формування та забезпечення міжнародної економічної безпеки.

Предметом дослідження є детермінанти, індикатори та виміри міжнародної економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку.

Методи дослідження. Для досягнення означеної мети, вирішення окреслених завдань і отримання ґрунтовних та об'єктивних результатів використано сукупність загальнонаукових та спеціальних методів, які забезпечили концептуальну єдність дослідження: *діалектичний метод наукового пізнання, методи наукової абстракції, аналізу та синтезу* – для пізнання сутності сталого розвитку країн, міжнародної економічної безпеки як системи, обґрунтування багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки (пп. 1.1, 2.1, 3.2); *історико-логічний метод, формалізації* – при визначенні сфери досліджень економічної безпеки, трансформації фокусу безпекознавчої науки (пп. 1.1, 1.2); *сходження від абстрактного до конкретного* – для виявлення ієрархічної конфігурації міжнародної економічної безпеки як системи, типологізації глобальних трендів розвитку міжнародного безпекового середовища, визначення стратегічних підходів забезпечення безпекового розвитку країн (пп. 1.2, 3.1, 3.3); *статистичного аналізу, порівняння* – для оцінки сучасного стану рівня міжнародної економічної безпеки, вимірювання основних індикаторів безпеки країн у контексті сталого розвитку (пп. 3.1, 4.1–4.3, 5.2); *економіко-математичного моделювання та*

багатовимірною оцінювання – для виявлення багатофакторної детермінованої залежності загального рівня безпеки країн (пп. 2.3, 5.3); *порівняння* – для дослідження інституційного забезпечення міжнародного безпекового середовища, компаративного профілю економічної складової безпекових за групами країн (пп. 1.3, 5.1); *структурно-логічного аналізу* – для обґрунтування глобальних детермінант міжнародної економічної безпеки, визначення концептуальних засад формування багаторівневої моделі забезпечення міжнародної безпеки (пп. 2.2, 5.2).

Інформаційно-фактологічною базою дисертаційної роботи виступили офіційні матеріали та аналітичні звіти міжнародних організацій (ООН, ОЕСР, МВФ, ВООЗ, Світового банку, міжнародних економічних форумів та ін.), законодавчі та нормативно-правові документи органів державного управління України та іноземних держав, наукові праці вітчизняних та закордонних вчених у сфері міжнародних економічних відносин, сталого розвитку, економічної безпеки, результати особистих напрацювань автора.

Наукова новизна одержаних результатів полягає у розробці нового напрямку наукових досліджень міжнародної безпеки сталого розвитку і концептуальному вирішенні проблеми формування стратегій економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку. Основні наукові результати, які характеризують новизну виконаного дослідження:

вперше:

запропоновано міждисциплінарний багатокатегоріальний підхід до дослідження міжнародної безпеки сталого розвитку, що включає наступні етапи: встановлення конфігурації системи міжнародної безпеки сталого розвитку та ідентифікація рівнів безпекового розвитку країн; визначення полісистемної та ієрархічної структури системи міжнародної економічної безпеки; встановлення багатофакторної детермінованої залежності загального рівня безпеки від взаємообумовлених інтегрально взаємопов'язаних компонент сталого розвитку (економічної, соціальної та екологічної); упорядкування глобальних детермінант, вимірів та індикаторів міжнародної економічної безпеки країн світу із урахуванням концептуальних засад глобального сталого розвитку; наукове обґрунтування формування компаративного профілю стратегій національної безпеки за групами країн з різними типами соціально-економічних систем;

зроблено внесок у теоретико-методологічний контент парадигми міжнародної економічної безпеки, що полягає в обґрунтуванні конфігурації системи міжнародної безпеки сталого розвитку, фундаментом забезпечення якої виступають інтегровані системи національної безпеки країн, що характеризується гомогенністю (цілісність міжнародного безпекового середовища визначається єдністю простору сталого розвитку людства) та гетерогенністю (національна економічна безпека, яка стає надсистемою по відношенню до безпеки регіонів, суб'єктів господарювання, безпеки особистості та одночасно виступає як підсистема міжнародної та глобальної економічної безпеки); обґрунтовано, що становлення стійких форм

співробітництва між країнами сприяє погодженості принципів та цінностей між ними, що посилює інтегрованість системи міжнародної економічної безпеки (гомогенність), поглиблення та загострення протиріч між інтересами країн збільшують фрагментарність міжнародного безпекового середовища (гетерогенність);

сформовано методологічний апарат емпіричної оцінки рівня міжнародної економічної безпеки країн, що базується на застосуванні методів багатовимірної оцінювання, який включає: запропонований інтегральний індекс міжнародної економічної безпеки країни (відображає багатофакторну детерміновану залежність загального рівня безпеки від трьох взаємообумовлених інтегрально взаємопов'язаних компонент – економічної, соціальної та екологічної, що одночасно виступають і базисом сталого економічного розвитку, і ключовими складовими забезпечення рівня безпеки країни), розроблену систему ідентифікації рівнів безпеки (ґрунтується на порівняльній оцінці фактичних та граничних значень економічного, соціального та екологічного субіндексів інтегрального індексу міжнародної економічної безпеки), систематизацію індикаторів міжнародної економічної безпеки, що відповідають Цілям сталого розвитку (за характером впливу (економічні, соціальні та екологічні), за напрямком впливу (стимулятори, дестимулятори та параметри подвійного впливу), застосування якого дозволяє визначати стан економічної системи за рівнем безпеки (критичний, небезпечний, незадовільний, задовільний, безпечний та оптимальний), забезпечити постійний моніторинг стану та змін параметрів міжнародного безпекового середовища та надавати комплексну та кількісну характеристику позицій країн у ньому;

удосконалено:

концептуальні підходи дослідження міжнародної економічної безпеки, які, окрім традиційно застосованих комплексного та системного підходів, враховують інтеграційний підхід, що дозволило ідентифікувати сучасний феномен міжнародної економічної безпеки як поліструктурної системи, що характеризується: суб'єктною та об'єктною ознаками, ієрархічною структурою, основними властивостями якої виділено: цілісність та неподільність (елементи системи об'єднані спільними функціями); емерджентність (система залежить від властивостей її складових (економічні, соціальні, екологічні), і може характеризуватись такими якостями, які відсутні у її елементів); взаємозв'язок та взаємозалежність (прямі та зворотні зв'язки між складовими системи визначають, з одного боку, її внутрішнє функціональне середовище, а з іншого – характер взаємодії із зовнішнім середовищем); ієрархічність та поліструктурність (система характеризується складною структурою, компоненти якої мають свою підструктуру, складові якої пов'язані зв'язками підпорядкування); комплементарність (компоненти системи знаходяться у взаємозв'язку, взаємозалежності, та взаємодоповнюваності); інституційна визначеність (система характеризується механізмом управління, що реалізують уповноважені інституції різних рівнів), які доповнюють раніше обґрунтовані

ознаки міжнародної економічної безпеки як системи (відкритість, цілеспрямованість, сталість та нестійкість, синергія);

організаційно-методичні засади дослідження міжнародного безпекового середовища за рахунок розробки багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки, яка передбачає підтримку економічної безпеки на мезорегіональному та галузевому, макрорегіональному (державному), мікрорегіональному (міжнародно-корпоративному), мегарегіональному (наднаціональному), метарегіональному та глобальному рівнях; модернізацію архітектури міжнародної економічної безпеки шляхом розвитку різних форм взаємодії з питань безпеки між транснаціональними структурами і урядами; переформатування регіональних безпекових інститутів і створення регіональних галузевих (фінансово-інвестиційних, зовнішньоекономічних, соціальних, екологічних тощо) ініціатив; посилення безпекових функцій інтеграційних об'єднань; виокремлення та розширення безпекових повноважень міжнародних економічних організацій спеціальної компетенції, які функціонують у соціально-економічній та природоохоронній сферах; посилення економічної складової безпекових функцій міжнародних організацій загальної компетенції;

науково-теоретичні засади дослідження стратегій економічної безпеки країн світу, а саме на основі аналізу еволюції підходів до стратегічного планування національної безпеки, цільової спрямованості, структури та змісту нормативних та програмно-стратегічних документів, що регламентують національну безпеку, сформовано компаративний профіль економічної складової стратегій національної безпеки за групами країн з різними типами соціально-економічних систем, розроблено інформаційну панель показників міжнародної економічної безпеки країн, що розвиває теоретико-методологічні засади компаративного аналізу міжнародної економічної безпеки країн шляхом виявлення спільних (загальні) й відмінних (індивідуальні) характеристик стратегічного планування економічної безпеки країн, і дозволяє розробляти рекомендації та корегувати стратегії міжнародної економічної безпеки країн відповідно до вимог сталого розвитку;

класифікацію глобальних детермінант міжнародної економічної безпеки країн світу, за рахунок визначення функціональних ознак (економічна, екологічна, геополітична, соціальна, технологічна), їх диференціації за джерелами виникнення (внутрішній та зовнішній компонент) та напрямками впливу (позитивним, негативним або комбінованим), що забезпечує комплексну ідентифікацію детермінант економічної безпеки країни та можливість їх врахування при формуванні безпекової стратегії розвитку національної економіки, підвищенню її стійкості, гнучкості та адаптивності у контексті сталого розвитку;

науково-теоретичні підходи щодо забезпечення економічної безпеки країн, а саме з урахуванням практичного досвіду країн світу у сфері розробки та імплементації стратегій національної безпеки, сучасних глобальних детермінант економічної безпеки і актуального стану міжнародного

безпекового середовища запропоновано концептуальну схему побудови інтегрованої системи економічної безпеки країни, яка включає взаємоузгоджені етапи формування безпекової системи і базується на врахуванні чинників, що визначають специфіку основних її складових (тип безпекової моделі, структура та спрямованість безпекової стратегії, програм та планів економічної безпеки тощо). Розроблена схема дозволяє побудувати логічно структуровану, інституційно врегульовану, гнучку, узгоджену із загальними інтересами національної безпеки, адаптовану до умов міжнародного безпекового середовища систему економічної безпеки країни;

дістали подальшого розвитку:

організаційно-методологічні засади розвитку моделей міжнародної економічної безпеки через систематизацію безпекових теорій та концепцій за логіко-послідовною еволюцією та соціально-економічною типологізацією шляхом упорядкування існуючих моделей економічної безпеки за відповідними складовими: суб'єктно-об'єктною (однополярну, біполярну, мультиполярну, глобальну), соціально-економічною та політичною (американська, німецька, скандинавська, європейсько-кейнсіанська, японська, китайська, транзитивна), функціональною (загальна, колективна або регіональна, кооперативна), управлінською (пасивна, індустріальна, постіндустріальна), інституційно-регуляторною (державного економічного суверенітету, економічної закритості, еволюційної модернізації) та обґрунтування виділення моделей міжнародної економічної безпеки країн, які враховують характер стратегічної мети у сфері забезпечення економічної безпеки та засоби її досягнення, що обумовлюються позиціями країни у геоекономічному просторі: захисної (формується в периферійних країнах, концентрується на підтримці внутрішньої економічної безпеки і захисті від екзогенних загроз) та наступальної (реалізується країнами-центрами, зосереджена на зовнішніх аспектах безпеки, спрямована на досягнення статусу глобального лідера і розширення масштабів геоекономічного та геополітичного впливу держави), що розвиває безпекові студії та визначає подальші наукові розвідки концепції безпеки сталого розвитку;

обґрунтовано та визначено зміст сучасного концепту міжнародної економічної безпеки, який на відміну від традиційного державоцентристського концепту, враховує іманентні властивості безпеки як системи (сукупність складових (економічна безпека регіонів, міст, економічна безпека суб'єктів господарювання, безпека особистості), що об'єднані спільними функціями (захист об'єктів безпеки: національних інтересів, безпеки економіки міста, регіону, суб'єкта господарювання, людина та її потреби)); як стану (відповідне положення національної економіки, що забезпечує сталий розвиток країни, її політичну та економічну незалежність у відповідності до національних інтересів); як процесу (діяльність, пов'язана із проведенням суб'єктом безпеки внутрішньої та зовнішньої політики, спрямованої на забезпечення національних інтересів і сталого розвитку), визначає складний та багатовимірний концепт міжнародної економічної безпеки;

систематизація рівнів інституційного забезпечення міжнародної економічної безпеки, до яких віднесено: глобальний, наднаціональний,

національний, внутрішньодержавний, базовий, кожен з яких характеризується відповідним інституційним механізмом забезпечення економічної безпеки, що визначається сукупністю інститутів, які забезпечують розвиток економічної системи, взаємодія між якими визначає характер інституційної матриці (сукупність форм взаємодії та переплетення між формальними та неформальними інститутами національного та наднаціонального рівнів) та інструментів, використання яких сприяє забезпеченню економічної безпеки, до яких віднесено інструменти універсального (законодавча база) та локального характеру (накази, угоди тощо). Умовами ефективної дії інституційного механізму забезпечення економічної безпеки визначено: (1) попередній розподіл обов'язків і повноважень між державними, регіональними та галузевими органами, які формують інституційне середовище економічної безпеки; (2) наявність налагодженої системи зворотного зв'язку та звітності між інституційними ланками на всіх рівнях системи економічної безпеки; (3) цільові показники економічної безпеки країни та її складових (суто економічної, соціальної, екологічної) у розрізі як окремих індикаторів безпеки, так і відповідних субіндексів та інтегрального індексу економічної безпеки, а також допустимі межі відхилень від цільових показників; (4) прозорі та зрозумілі критерії оцінки ефективності безпекових заходів.

концептуальні дослідження сталого розвитку із урахуванням безпекової складової, що дозволило розкрити сучасні виміри міжнародної економічної безпеки країн шляхом структуризації її взаємообумовлених та інтегрально взаємопов'язаних компонентів: екологічної (ступінь захищеності природного комплексу економічної системи та його компонентів від можливих уражень), економічної (незалежність економічної системи, її стабільність та стійкість, здатність до динамічного та послідовного розвитку, захищеність та конкурентоздатність, можливість розширеного відтворення і задоволення потреб людини, суспільства і держави, спроможність протистояти загрозам) та соціальної (сукупність умов розвитку економічної системи, за яких досягається високий рівень захищеності соціальних інтересів кожної окремої людини та суспільства в цілому) та запропонувати коротко-, середньо- й довгострокові практичні заходи, які спрямовані на підвищення загального інтегрального рівня економічної безпеки України в контексті досягнення Цілей сталого розвитку і ґрунтуються на розробленому інструментарії оцінки рівня міжнародної економічної безпеки країн.

Практичне значення одержаних результатів. Практичне значення сформульованих автором теоретико-методологічних та науково-практичних розробок, викладених у дисертаційній роботі, полягає у тому, що вони можуть бути використані центральними та регіональними органами державної влади та місцевого самоврядування для наукового обґрунтування стратегії економічної безпеки України у контексті вимог сталого розвитку. Отримані результати апробовано, доведено до рівня конкретних науково-методичних рекомендацій і впроваджено на державному та регіональному рівнях:

на державному рівні: у діяльність Комітету з питань бюджету Верховної Ради України (довідка № 04-13/14-631 (77753) від 24.06.2020 р.) –

запропоновані безпекові моделі, які дозволяють розробляти сценарії розвитку безпекової ситуації у складі національної стратегії сталого розвитку економіки та економічної безпеки, що є найбільш реалістичними та характерними для сучасного стану та наявних перспектив подальшого розвитку економіки держави; Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (довідка № 1762/43-14 від 05.05.2020 р.) – запропоновані сучасні підходи до формування компаративного профілю економічної складової національних стратегій безпеки у геоекономічному просторі, що передбачає ступінь врахування економічної складової в базовому безпековому документі, стратегічну мету управління економічною безпекою, основні загрози економічній безпеці та характеристики стратегічного планування економічної безпеки країн; Державного науково-дослідного інституту інформатизації та моделювання економіки Міністерства розвитку економіки, торгівлі та сільського господарства України (довідка № 02/110 від 15.05.2020 р.) – запропонований методологічний інструментарій для емпіричного оцінювання рівня міжнародної економічної безпеки країн, що базується на застосуванні методів багатовимірного оцінювання, який включає запропонований автором інтегральний індекс безпеки, що охоплює відповідні субіндекси безпеки (економічний, соціальний та екологічний), порівняльна оцінка фактичних та граничних значень яких дозволяє визначати стан економічної системи за рівнем безпеки; Української асоціації Римського Клубу (довідка № 1962-25 від 14.04.2020 р.) – запропоновані організаційно-методичні засади дослідження міжнародного безпекового середовища за рахунок розробки багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки, а також пропозиції щодо модернізації існуючої архітектури міжнародної економічної безпеки шляхом розвитку різних форм взаємодії з питань безпеки між транснаціональними структурами і урядами, переформатування регіональних безпекових інститутів та розвитку відповідних регіональних галузевих ініціатив, виокремлення та розширення безпекових повноважень міжнародних економічних організацій спеціальної компетенції, які функціонують у соціально-економічній та природоохоронній сферах;

на регіональному рівні: у діяльність Департаменту економічного розвитку Дніпропетровської обласної державної адміністрації (довідка № 1836-20/35 від 03.02.2020 р.) – пропозиції щодо вимірювання рівня економічної безпеки на підставі макроекономічних індикаторів розвитку, запропоновані на підставі багатовимірного оцінювання індекси економічної безпеки, що дозволяють зважено оцінювати стан безпекового простору держави та формують основні передумови сталого економічного розвитку; Дніпровської міської ради (довідка № 7/10-1426 від 16.06.2020 р.) – визначення впливу соціального субіндексу на позицію країни в міжнародному безпековому середовищі, запропонована методика проведення комплексного аналізу розвитку соціальних процесів, а саме демографічних індикаторів розвитку системи охорони здоров'я та освіти, ринку праці, розподілу доходів населення та соціально-економічної нерівності, що дозволяє визначити реальні або потенційні загрози стійкого соціально-

економічного розвитку регіону; Дніпропетровської торгово-промислової палати (довідка № 490/05-08 від 02.06.2020 р.) – розроблена методика проведення комплексного аналізу врахування зовнішньоторгівельної складової економічної безпеки країни на основі системи зовнішньоторговельних індикаторів та визначення ризиків, пов'язаних з характером зовнішньоторговельної взаємодії; Дніпропетровського інвестиційного агентства Дніпропетровської обласної ради (довідка № 35 від 29.05.2020 р.) – запропонована методика врахування системи індикаторів економічного блоку, а саме інвестиційної складової розвитку економіки, рівня іноземного капіталу в економіці України, наукоємності економіки та інших в якості складових загального рівня економічної безпеки, що дозволяє досягти стійкого економічного зростання, забезпечення зайнятості та гідної праці, підвищення продуктивності в економіці за рахунок диверсифікації, технічній модернізації та інноваційній діяльності.

Теоретичні положення і практичні рекомендації дослідження використовуються у навчальному процесі Маріупольського державного університету МОН України при викладанні дисциплін «Міжнародна економіка», «Глобалізація і регіональний економічний розвиток» (довідка № 01-32/402 від 22.06.2020 р.); НТУ «Дніпровська політехніка» при розробленні методичного забезпечення та викладанні дисциплін «Міжнародні економічні відносини», «Міжнародна економіка», «Геоелектроніка», «Економічна безпека» (довідка № 15/20 від 24.06.2020 р.).

Особистий внесок здобувача. Дисертація є завершеним, самостійно виконаним дослідженням. Автором одержані особисто усі наукові результати, які виносяться на захист, внесок автора у колективні праці конкретизовано у списку опублікованих праць.

Апробація результатів дослідження. Результати дослідження доповідались автором і отримали схвалення на міжнародних та всеукраїнських науково-практичних конференціях і семінарах: «Розвиток країн в умовах глобалізації: технологічні, економічні, соціальні та екологічні проблеми» (м. Тернопіль, 2012 р.), «Економіка в умовах глобалізації: проблеми, тенденції, перспективи» (м. Дніпропетровськ, 2015 р., 2018 р.), «Business and Management 2018» (м. Вільнюс, 2018 р.), «Вільна торгівля, протекціонізм, справедлива торгівля: за і проти» (м. Київ, 2018 р.), «Business and Management 2020» (м. Вільнюс, 2020 р.).

Публікації. За темою дослідження опубліковано 34 наукові праці загальним обсягом 53,0 д.а., з яких особисто автору належить 41,42 д.а., у тому числі 1 одноосібна монографія, 1 колективна монографія, 4 статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до Організації економічного співробітництва та розвитку та/або Європейського Союзу (із них 3 – у співавторстві), 22 статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових видань України (із них 4 – у співавторстві), 6 публікацій за матеріалами конференцій (із них 2 – у співавторстві).

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається зі вступу, п'яти розділів, висновків, списку використаних джерел і додатків. Загальний обсяг дисертаційної роботи становить 552 сторінки. Робота містить 38 таблиць, з них

4 таблиці займають 4 повні сторінки, 47 рисунків, з них 4 рисунки займають 4 повні сторінки, 7 додатків на 98 сторінках, список використаних джерел із 435 найменувань на 46 сторінках. Обсяг основного тексту дисертації становить 400 сторінок.

ОСНОВНИЙ ЗМІСТ РОБОТИ

У **вступі** обґрунтовано вибір теми та актуальність теми дисертаційної роботи, висвітлено ступінь її наукової розробки, зазначено зв'язок роботи з науковими програмами, планами, темами, сформульовано мету та завдання, об'єкт, предмет і методи дослідження, розкрито наукову новизну та практичне значення отриманих результатів, надано відомості про їх апробацію та впровадження, особистий внесок здобувача.

У **першому розділі «Науково-методологічні основи дослідження міжнародної економічної безпеки»** розкрито теоретичний базис досліджень міжнародної економічної безпеки, виділено структурно-аналітичні моделі міжнародної економічної безпеки в різних типах соціально-економічних систем, визначено особливості інституціонального забезпечення міжнародного безпекового середовища розвитку світового господарства.

У результаті узагальнення еволюції теоретичного підґрунтя дослідження економічної безпеки, вивчення природи, детермінант та наслідків конфліктів у суспільстві, визначено багатовимірність концепту міжнародної економічної безпеки, що враховує іманентні властивості безпеки як системи, як стану і як процесу.

Ідентифіковано сучасний феномен міжнародної економічної безпеки як поліструктурної системи, яка визначається інтегративним характером, суб'єктною та об'єктною ознаками, ієрархічною структурою та сукупністю складових: вертикальних (обумовлені наявною ієрархією) та горизонтальних (визначаються внутрішньо-функціональною структурою), зовнішньої та внутрішньої складовою, між якими встановлено відповідні інтегровані зв'язки. Основними властивостями системи визначено: цілісність та неподільність, емерджентність, синергію, взаємозв'язок та взаємозалежність, цілеспрямованість сталість та нестійкість, відкритість, ієрархічність та поліструктурність, комплементарність, інституційну визначеність. Запропоновано визначати міжнародну економічну безпеку країн як умову забезпечення міжнародного економічного порядку, що реалізується спільними зусиллями інтегрованих до світового господарства держав, які спроможні забезпечувати реалізацію національних інтересів, шляхом проведення незалежної внутрішньої та узгодженої зовнішньої політики в умовах постійного впливу зовнішніх детермінант на її стан, та змін внутрішніх складових національної системи.

Доведено, що ієрархічна конфігурація міжнародної економічної безпеки як системи характеризується гомогенністю та гетерогенністю (табл. 1). З одного боку, інтегрованість (цілісність) сучасного міжнародного безпекового

середовища визначається єдністю простору життєдіяльності та сталого розвитку людства, з іншого, національна економічна безпека, яка стає відповідною надсистемою по відношенню до безпеки регіонів, суб'єктів господарювання, безпеки особистості, одночасно виступає як підсистема міжнародної та глобальної економічної безпеки, об'єктом захисту яких виступає світовий економічний порядок та сталий розвиток.

Таблиця 1

Ієрархія рівнів та структурні компоненти економічної безпеки в сучасних умовах просторової структури світового господарства

Таксономічний рівень	Рівень регіону	Економічна безпека		
		Структурний компонент	Об'єкт захисту	Компоненти
Глобальний	Глобальні регіони (метарегіони)	Глобальна економічна безпека	Світовий економічний порядок, сталий розвиток	Зовнішні компоненти
Наднаціональний	Мегарегіони	Міжнародна економічна безпека	Економіка та інтереси інтеграційного об'єднання	
Державний	Макрорегіони	Національна економічна безпека	Національна економіка, національні інтереси	Внутрішні компоненти
Внутрішньо-державний	Мезорегіони	Економічна безпека регіонів, міст	Економіка міста, економіка регіону	
	Мікрорегіони	Економічна безпека суб'єкта господарювання	Економіка підприємства, установи, організації	
Базовий		Безпека особистості	Людина та її потреби	

Об'єкти захисту визначаються відповідними суб'єктами безпеки, що мають відповідні інтереси, які, у свою чергу, потребують узгодження між різними суб'єктами. Ефективна взаємодія між суб'єктами впливатиме на формування та забезпечення економічної безпеки на всіх рівнях. Визначено моделі економічної безпеки країн залежно від типу соціально-економічної системи, що склалась у країні, її політичного курсу та спрямованості безпекової політики, основних складових безпеки, характеру функціональних взаємозв'язків між її акторами.

Визначено, що кожен рівень економічної безпеки в сучасних умовах просторової структури світового господарства характеризується відповідним інституційним забезпеченням, сучасний вимір якого перебуває у площині

множинних складових, до яких віднесено: інститути, що забезпечують розвиток економічної системи, взаємодія між якими визначає характер інституційної матриці та інструменти, використання яких сприяє забезпеченню економічної безпеки, до яких віднесено інструменти універсального та локального характеру, що мають прямий або опосередкований характер дії, використання яких стає важелем впливу як на національну безпеку, так і на сферу безпеки інших країн. Зроблено висновок, що якість існуючих інститутів є важливою умовою економічного зростання та безпекового розвитку країн світу, визначено умови ефективної дії інституційного механізму забезпечення економічної безпеки. Поглиблення глобалізації посилює потребу в міжнародній координації та створенні глобальних інституційних рамок, які забезпечують послідовність, стійкість, універсальність, підзвітність та включеність на всіх рівнях (національному, регіональному та міжнародному) для просування цілей сталого розвитку, формування міжнародного безпекового середовища. Доведено, що дія інститутів наднаціонального рівня посилює спроможність національних систем протидіяти негативним зовнішнім факторам та ризикам.

У другому розділі «Формування міжнародної економічної безпеки в умовах сталого розвитку» досліджено упорядкування нової парадигми міжнародної економічної безпеки на фоні актуалізації концепції сталого розвитку, ідентифіковано глобальні детермінанти безпекового розвитку країн, систематизовано науково-методичні засади дослідження міжнародної економічної безпеки у контексті сталого розвитку.

На основі дослідження концепцій сталого розвитку (концепції «суворої стійкості», «слабкої стійкості» та «критичної стійкості»), екологічної модернізації, структурної екологізації, радикального традиціоналізму, ноосферної перебудови, зроблено висновок – економічна, соціальна та екологічна компоненти безпеки взаємообумовлені та інтегрально взаємопов'язані. Концептуальним ядром нової парадигми міжнародної економічної безпеки в контексті Цілей сталого розвитку визначено виявлення зовнішніх можливостей і внутрішніх конкурентних переваг в соціальній, економічній та екологічній сферах; вироблення управлінських рішень, спрямованих на досягнення високого рівня якості життя громадян країн, зростання конкурентоспроможності та ефективності національних економік, збереження та раціональне використання природних ресурсів. Запропоновано структурування компонентів, індикаторів, детермінант та стандартів ієрархічної системи міжнародної економічної безпеки (рис. 2).

Розвиток міжнародної економічної безпеки країн відбувається в координатах поглибленої взаємодії глобальних детермінант, які запропоновано розглядати як процеси, явища або події, що впливають (позитивно, негативно або комбіновано) на стан економічної безпеки країни, джерелами виникнення яких виступають внутрішнє і зовнішнє середовище країни. Визначено типологізацію детермінант економічної безпеки країни із урахуванням функціональних ознак та місця виникнення.

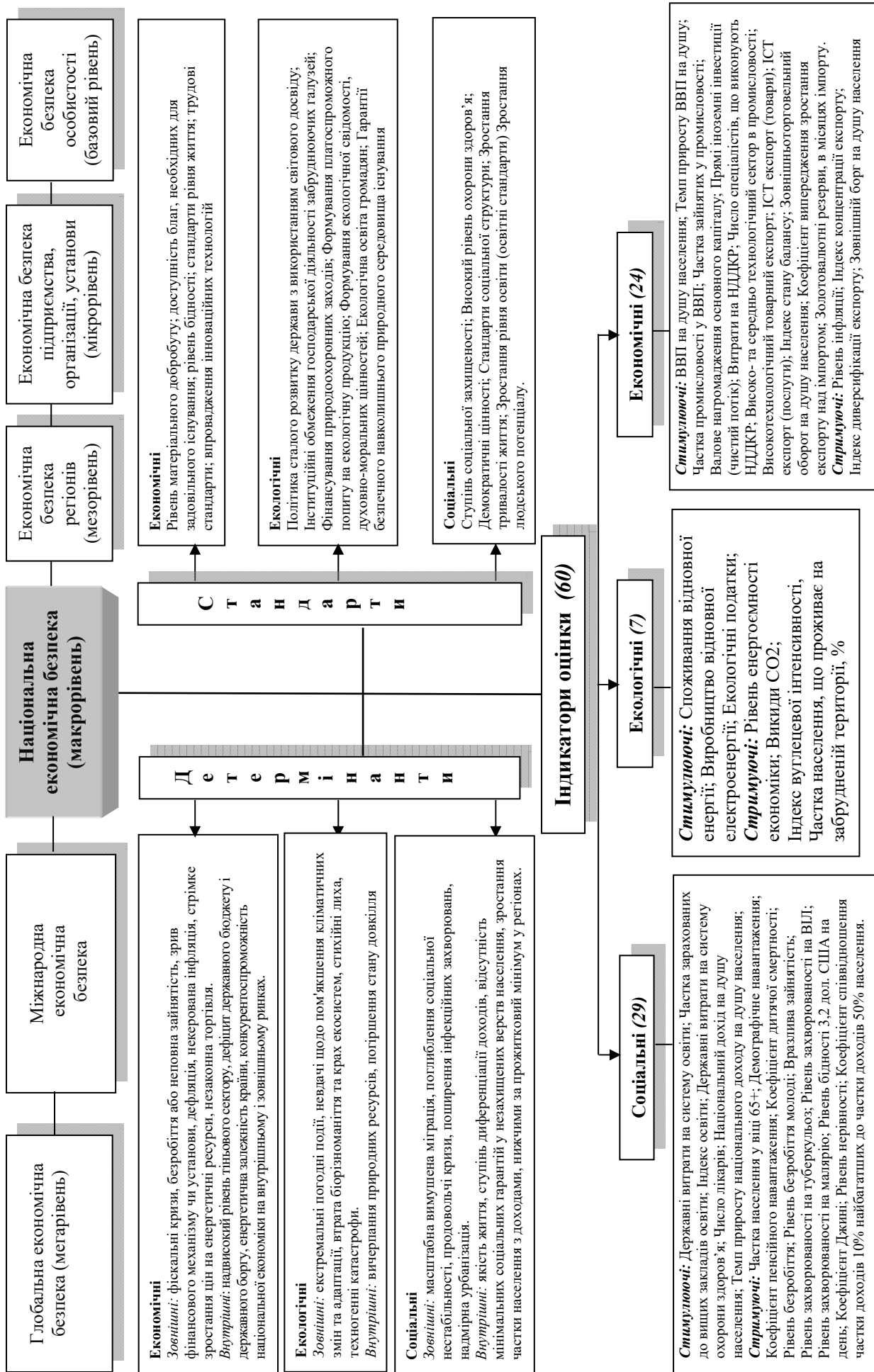

Рис. 2. Ієрархія компонентів системи міжнародної безпеки країн

На основі дослідження сучасних підходів вивчення економічної безпеки (ресурсно-функціонального, відтворювального, ціннісного, концептуального, комплексного, системного, системно-синергетичного), ґрунтуючись на складності сучасного концепту економічної безпеки країн обґрунтовано використання *інтеграційного підходу*, що передбачає комплексний аналіз на основі багатовимірного оцінювання, результатом якого стало конструювання інтегрального індексу безпеки. Основні індикатори, які представлено в глобальних цілях сталого розвитку, враховано при розрахунку інтегрального індексу безпеки країн (рис. 3). Визначено макроекономічні, зовнішньоторговельні, інвестиційно-інноваційні, фінансові (для економічної складової); демографічні, індикатори розвитку системи освіти та охорони здоров'я, ринку праці, системи розподілу доходів населення та соціально-економічної нерівності (для соціальної складової); енергоємність ВВП та енергоефективність економіки, частка відновлювальних джерел у споживанні енергоресурсів, вуглецева інтенсивність, якість повітря, урбанізація, рівень забезпеченості природними ресурсами, побутові відходи, рівень зелених інвестицій та частка природоохоронних витрат в бюджеті, екоподаток (для екологічної складової).

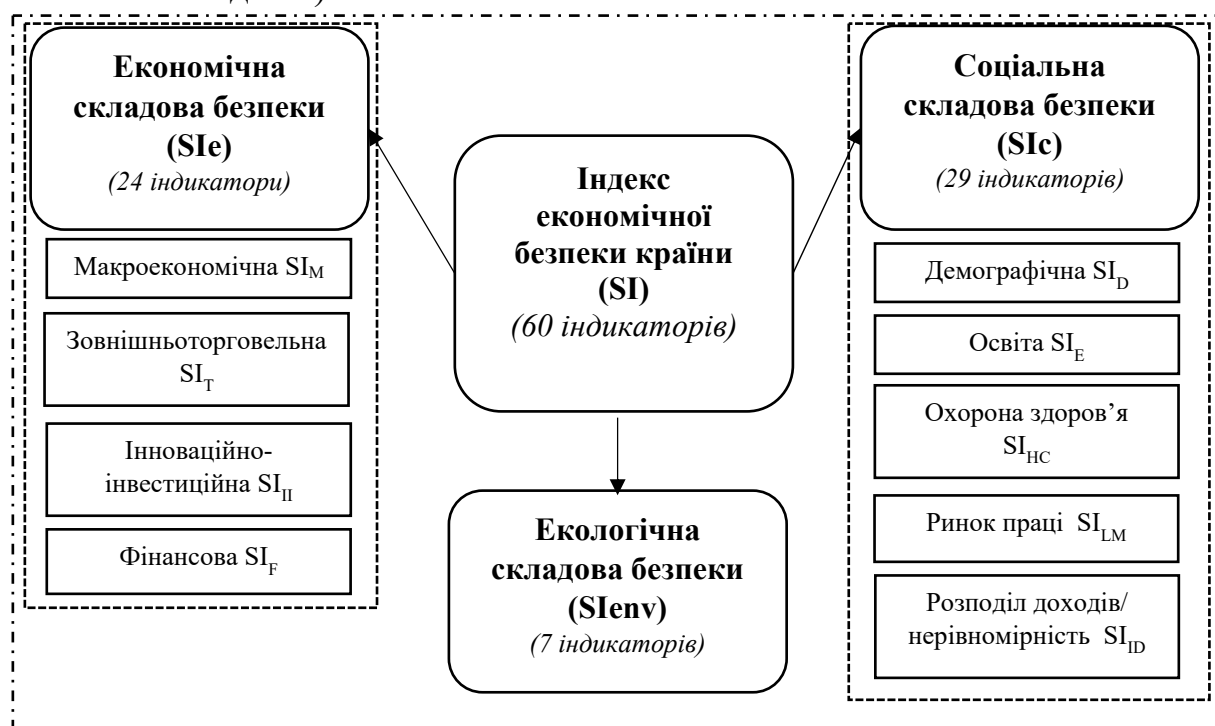

Рис. 3. Структура інтегрального індексу економічної безпеки країни

У третьому розділі «Сучасні тенденції розвитку міжнародної економічної безпеки» проаналізовано стан міжнародного безпекового середовища у сучасному світовому господарстві, досліджено вплив глобальних детермінант на формування міжнародної економічної безпеки, встановлено безпекову складову стратегій розвитку країн в умовах сталого розвитку.

У результаті аналізу сучасних глобальних трансформацій, що відбуваються у світовому господарстві, виокремлено мега-тренди, що несуть найбільші загрози міжнародній економічній безпеці та економічній безпеці країн (табл. 2), обґрунтовано їх типологізацію шляхом виділення однополюсних (виступають чистими ризиками для економічної безпеки, призводячи до погіршення її стану) та двополюсних (створюють виклики безпеці, однак характер їх впливу не обов'язково є негативним і може бути як позитивним, так і нейтральним), які виступають ризикогенними чинниками розвитку міжнародного безпекового середовища, і своєчасне виявлення та врахування яких дозволяють коригувати безпекові стратегії розвитку країн.

Таблиця 2

Основні процеси, що впливають на міжнародне безпекове середовище за сферою прояву та напрямом впливу

Сфера прояву	Напрямок впливу	
	Однополюсні	Двополюсні
<i>Економічні</i>	<ul style="list-style-type: none"> Ескалація торговельних воєн; Зростання нерівномірності у розподілі доходів, поглиблення розриву між багатими і бідними країнами; Погіршення світової фінансової кон'юнктури внаслідок глобальної фінансової кризи; Зростання рівня глобальної заборгованості; Посилення конфлікту інтересів між ТНК та державами; Розвиток тіньової економіки; Зростання масштабів нелегальної міграції капіталу та проблеми відмивання «брудних» грошей; Економічна рецесія, що прогнозується на найближчі роки 	<ul style="list-style-type: none"> Формування нових центрів глобального та регіонального впливу; Регіоналізація світового економічного простору; Конкурентна боротьба за ринки збуту; Конкурентна боротьба за фінансові ресурси; Підвищення рівня фінансiалiзацiї свiтової економiки; Зростання глобального впливу ТНК
<i>Соціально-демографічні</i>	<ul style="list-style-type: none"> Неконтрольована та вимушена міжнародна міграція; Проблема перенаселення планети 	<ul style="list-style-type: none"> Конкурентна боротьба за людські, у тому числі інтелектуальні, ресурси
<i>Природно-екологічні</i>	<ul style="list-style-type: none"> Глобалізація екологічних загроз; Зміни клімату; Стихійні лиха; Виснаження сировинних ресурсів; Сировинні (зокрема, нафтові) кризи; Дефіцит води та продовольства; Зростання антропогенного впливу 	<ul style="list-style-type: none"> Конкурентна боротьба за природні ресурси; Активізація міжнародного співробітництва у вирішенні екологічних проблем
<i>Інформаційно-технологічні</i>	<ul style="list-style-type: none"> Використання інформаційного простору як інструменту впливу, інформаційні війни; Активізація кіберзлочинності; Зростання розриву у рівнях розвитку технологій 	<ul style="list-style-type: none"> Інтеграція інформаційних технологій у всі сфери суспільно-економічного життя
<i>Політико-ідеологічні та воєнні</i>	<ul style="list-style-type: none"> Конкуренція політико-ідеологічних доктрин; Локальні та регіональні військові конфлікти; Ризик застосування зброї масового ураження; Міжнародний тероризм та оргзлочинність 	<ul style="list-style-type: none"> Завершення періоду «холодної» війни; Перехід від біполярного до багатополярного порядку
<i>Культурно-цивілізаційні, релігійні</i>	<ul style="list-style-type: none"> Ризики зіткнення цивілізаційних ціннісних систем; Зростання ксенофобних настроїв; Конфлікти на релігійному ґрунті 	<ul style="list-style-type: none"> Глобалізація культурного простору; Активізація міжкультурного діалогу

Запропоновано класифікацію глобальних детермінант міжнародної економічної безпеки країн світу, що забезпечило їх комплексну ідентифікацію

та можливість врахування при формуванні безпекової стратегії розвитку національної економіки, підвищенню її стійкості, гнучкості та адаптивності у контексті сталого розвитку.

За результатами дослідження та систематизації стратегічних підходів забезпечення безпекового розвитку країн сформовано компаративний профіль економічної складової стратегій національної безпеки за групами країн з різними типами соціально-економічних систем (табл. 3), врахування якого є доцільним при розробці національних стратегій та визначенні напрямів і сфер міждержавного співробітництва з безпекових питань.

Таблиця 3

Компаративний профіль економічної складової стратегій національної безпеки розвинутих країн і країн, що розвиваються

Критерії	Розвинуті країни	Країни, що розвиваються
<i>Базовий нормативний та програмно-стратегічний документ, що регламентує національну безпеку</i>		
Закон про національну безпеку	Канада, Норвегія	Китай, Мексика, Україна, Росія
Стратегія національної безпеки	США, Великобританія, Польща, Японія, Австралія	Бразилія, Україна, Росія, Сінгапур, Єгипет, ОАЕ
Інші документи за відсутності закону та стратегії (доктрини, Білі книги тощо)	Швейцарія, Німеччина, Франція, Італія, Ізраїль	Індія
<i>Ступінь врахування економічної складової у програмно-стратегічних документах, що регламентують національну безпеку</i>		
Враховано на рівні визначення національних економічних інтересів та визнання економічної безпеки невід'ємним компонентом національної безпеки	Канада, Великобританія, Швейцарія, Норвегія, Німеччина, Франція, Італія, Польща, Австралія, Ізраїль	Китай, Сінгапур, Україна, Росія, ОАЕ, Бразилія, Мексика, Індія
Розроблено або планується розробити окрему стратегію економічної безпеки	США, Японія	Росія
<i>Стратегічна мета управління економічною безпекою</i>		
Акцент на внутрішній складовій	Польща	Мексика, Єгипет
Збалансоване забезпечення внутрішньої та зовнішньої економічної безпеки	Канада, Швейцарія, Норвегія, Німеччина, Франція, Японія, Австралія, Ізраїль	Україна, Росія, Індія, Сінгапур, ОАЕ
Досягнення статусу регіонального лідера або поширення регіонального впливу	Італія	Китай, Бразилія
Досягнення статусу глобального лідера або поширення глобального впливу	США, Великобританія	
<i>Основні загрози економічній безпеці згідно з програмно-стратегічними документами</i>		
Переважно ендегенні загрози	Італія	Єгипет
Переважно екзогенні загрози	США, Канада, Великобританія, Швейцарія, Норвегія, Німеччина, Франція, Польща, Японія, Австралія, Ізраїль	Китай, Сінгапур, Україна, Росія, ОАЕ, Бразилія, Мексика, Індія

Визначено, що, незважаючи на диференціацію стратегій національної безпеки (кожна стратегія враховує специфіку національної економіки та загального безпекового середовища країни, де вона розробляється), спостерігається зростання ступеня їх гомогенності, що обумовлено підвищенням впливу глобальних детермінант економічної безпеки. Зміст стратегій національної безпеки у частині її економічної складової значною мірою визначається позиціями країни у геоekonomічному та геополітичному просторі. Розвинуті країни, які відіграють системоутворюючу роль у світовому господарстві, пов'язують перспективи реалізації безпекових стратегій з

необхідністю побудови нового міжнародного економічного порядку, у формуванні якого вони прагнуть брати активну участь.

Стратегія національної безпеки України спрямована на формування сприятливих умов для забезпечення інтересів громадян, суспільства і держави, подальшого поступу України як демократичної держави зі сталою та зростаючою ринковою економікою, держави, що керується європейськими політичними й економічними цінностями. В якості основних загроз економічній безпеці України визначено: залежність внутрішнього ринку від зовнішньоекономічної кон'юнктури, недостатню ефективність роботи щодо його захисту від несумлінної конкуренції з боку українських монополістів та імпортерів, а також щодо боротьби з контрабандою; недостатню ефективність використання матеріальних ресурсів, переважання у структурі промисловості галузей з невеликою часткою доданої вартості, низький технологічний рівень вітчизняної економіки; наявні валютні ризики, неефективне використання коштів Державного і місцевих бюджетів; недосконалість законодавства для прискорення розвитку національної економіки на інноваційних засадах, відносно високий рівень тінізації економіки; надмірний вплив іноземного капіталу на розвиток окремих стратегічно важливих галузей національної економіки. Відповідно до проекту нової Стратегії національної безпеки України «Безпека людини – безпека країни» (2020 р.), передбачається, що вона стане основою для розробки інших програмних документів, серед яких окремо визначено розробку Стратегії економічної безпеки.

У четвертому розділі «Основні індикатори економічної безпеки країн у контексті сталого розвитку» встановлено соціальну складову забезпечення сталого розвитку та економічної безпеки країн, упорядковано економічні виміри безпекового розвитку країн, визначено екологічні індикатори в системі економічної безпеки країн.

Використовуючи запропонований методологічний апарат емпіричної оцінки рівня міжнародної економічної безпеки країн, що базується на застосуванні методів багатовимірної оцінювання із використанням інтегрального індексу економічної безпеки країни, досліджено та проаналізовано багатофакторну детерміновану залежність загального рівня безпеки від трьох взаємообумовлених інтегрально взаємопов'язаних компонент – економічної, соціальної та екологічної, що одночасно виступають і базисом сталого економічного розвитку, і ключовими складовими забезпечення рівня безпеки країни, стабільності та стійкості економічної системи, її спроможності до конкурентного розвитку.

За результатами практичної апробації запропонованого методичного інструментарію доведено, що побудова системи економічної безпеки в країнах є неможливою без дотримання балансу соціальних, економічних і екологічних інтересів населення, органів влади та бізнес-структур. Соціальна спрямованість розвитку різних країн світу обмежується наявністю економічних ресурсів, а також сформованими у державі пріоритетами щодо їх використання, у свою чергу, забезпечення заданого рівня економічної безпеки країни та її сталий розвиток тісно пов'язані з екологічною безпекою.

Індикатори міжнародної економічної безпеки країн запропоновано диференціювати за напрямком впливу як стимулятори (зростання викликає підвищення рівня безпеки), дестимулятори (збільшення обумовлює послаблення рівня безпеки) та параметри подвійного впливу (за певних умов проявляють себе як стимулятори, або дестимулятори), системне врахування яких дозволяє не тільки аналізувати стан та зміну параметрів глобального безпекового середовища, але й комплексно кількісно оцінювати загальний рівень економічної безпеки країн. Доведено, що індикатори економічної безпеки країн світу мають корелювати з цілями Концепції сталого розвитку ООН.

Визначено, що вагомість соціальної складової у забезпеченні сталого розвитку, активізації економічної активності, зростанні рівня життя та добробуту населення, формуванні високого рівня людського капіталу постійно зростає, особливо в умовах нестабільності економічного розвитку та загостренні кризових явищ у розвитку економічних процесів. Запропоновано систематизацію індикаторів різних субскладових соціальної безпеки з урахуванням динаміки їх граничних значень та потенційних напрямків зміни на перспективу, які можуть бути застосовані в якості критеріїв, що ідентифікують можливі критичні загрози або ризики безпеці, своєчасне врахування яких дозволяє підтримувати стабільність та безпечність соціального розвитку (рис. 4).

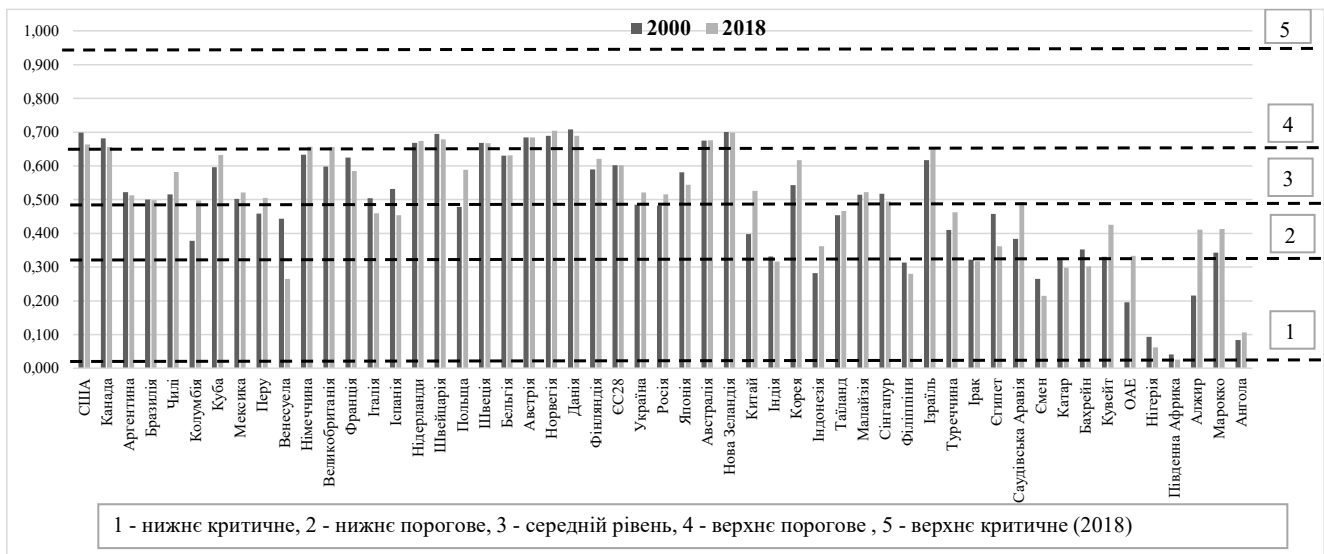

Рис. 4. Розподіл країн світу за інтегральним рівнем соціальної безпеки

За результатами проведених розрахунків встановлено, що 52,8 % країн є відносно безпечними за розвитком освіти, 41,5 % – за розвитком сфери охорони здоров'я. За окремими індикаторами сфери охорони здоров'я більша кількість аналізованих країн опинилась в зонах критичної або відносної небезпеки, що свідчить про більший ступінь негативного впливу цих чинників на рівень соціальної та, як наслідок, економічної безпеки. Із використанням інструментів кореляційно-регресійного моделювання визначено ступінь впливу соціальних субскладових на рівень безпеки країн світу (відповідно до вибірки, серед яких найбільша варіація

(88,9 %) рівня соціальної безпеки пояснюється змінами в індикаторах розвитку системи охорони здоров'я (88,9 %) та в освітніх індикаторах (67,8 %)).

Підтверджено, що економічна безпека виступає невід'ємною характеристикою економічної системи, що визначає її незалежність, стабільність та стійкість, здатність до динамічного та послідовного розвитку, захищеність та конкурентоздатність, спроможність протистояти різним загрозам. Запропоновано у якості основних індикаторів, що визначають економічну складову безпеки країн, враховувати систему макроекономічних, зовнішньоторговельних, інвестиційно-інноваційних, фінансових показників, які представлено в глобальних цілях сталого розвитку ООН (рис. 5). Розвинені країни характеризуються більш високим рівнем економічної безпеки (в середньому на 26,3% вищим) відносно групи країн, що розвиваються в цілому, однак при цьому індекси безпеки країни, що розвиваються, азіатського регіону перевищують відповідні оцінки розвинених країн (в середньому на 11 %).

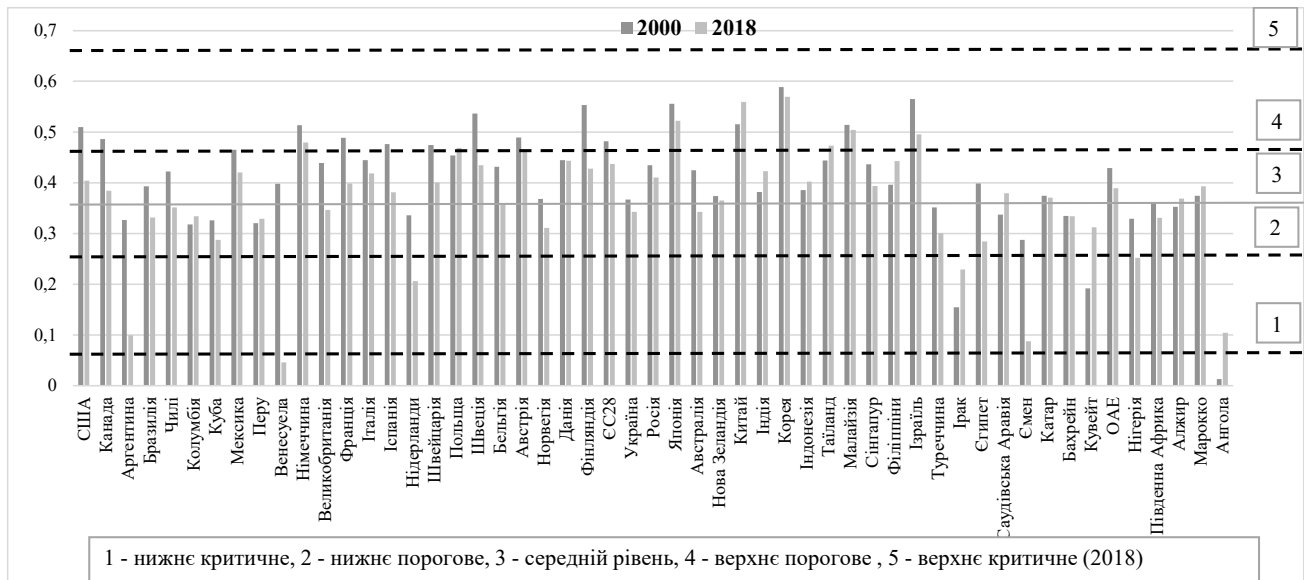

Рис. 5. Розподіл країн світу за інтегральним рівнем економічної безпеки

Найбільш високі значення індексів, що перевищують середньосвітові індекси (в середньому на 17,3 %), мають країни Азійсько-Тихоокеанського регіону. Європейський регіон також характеризується індексами економічної безпеки, значення яких є вищими порівняно середньосвітового рівня, а в період 2008–2015 рр. максимально наближені до нього. Динаміка індексів безпеки Європейського регіону в цілому має виражений спадний тренд. Регіональні індекси безпеки країн Америки та Африки і Близького Сходу приймають нижчі значення відносно середньосвітових рівнів.

Найбільша кількість країн у зонах небезпеки за інноваційно-інвестиційними та фінансовими індикаторами. Ризикогенними факторами, що знижують рівень безпеки в цих складових, виступають такі: незначний рівень наукоємності економіки, низький рівень технологічності промисловості та експорту, незначний рівень інтеграції в торгівлю інформаційно-

комунікаційними товарами та послугами, високий рівень зовнішньої заборгованості, недостатні можливості щодо забезпечення міжнародної валютної ліквідності тощо. У цих складових більш високі інтегральні оцінки рівня безпеки отримано для країн, що розвиваються. Розвинені країни мають вищі індекси безпеки у макроекономічній складовій, ризики безпеки країн, що розвиваються, в даному аспекті пов'язані зі збереженням високої диференціації в рівні соціально-економічного розвитку та недостатньо інтенсивних темпах економічного зростання, високих рівнях інфляції та відсутністю достатнього рівня індустріалізації господарського розвитку.

Дослідження ступеню впливу економічних субскладових на рівень безпеки країн світу із використанням інструментів моделювання виявило, що варіація рівня економічної безпеки на 85,5 % пояснюється динамікою макроекономічних, на 69,1 % – інноваційно-інвестиційних, на 58,1 % – фінансових, на 49,6 % – зовнішньоторговельних індикаторів. Варіація рівня економічної безпеки на 97,54 % пояснюється сукупним впливом субіндексів, що розглядаються, зв'язок між ними досить високий (множинний коефіцієнт кореляції дорівнює 0,988), за коефіцієнтом Фішера ($F = 475,51$) побудована модель адекватно описує залежності між показниками.

Показниками, що враховують екологічні чинники зростання та дозволяють визначити екологічну складову економічної безпеки країн світу, визначено: тривалість життя населення; стан здоров'я населення; рівень техногенного навантаження на навколишнє середовище; енергоємність ВВП та енергоефективність економіки; частка відновлювальних джерел у споживанні енергоресурсів; екологічна стійкість; якість повітря (обсяги викидів CO_2 в атмосферу), якість води; побутові відходи; застосування екологічно безпечних технологій; ефективність використання ресурсів; рівень забезпеченості природними ресурсами; вуглецева інтенсивність, урбанізація. Розвинені країни характеризуються більш високим рівнем екологічної безпеки, що за даними 2018 р. майже в 4 рази вищий рівня безпеки групи країн, що розвиваються, в цілому (рис. 6).

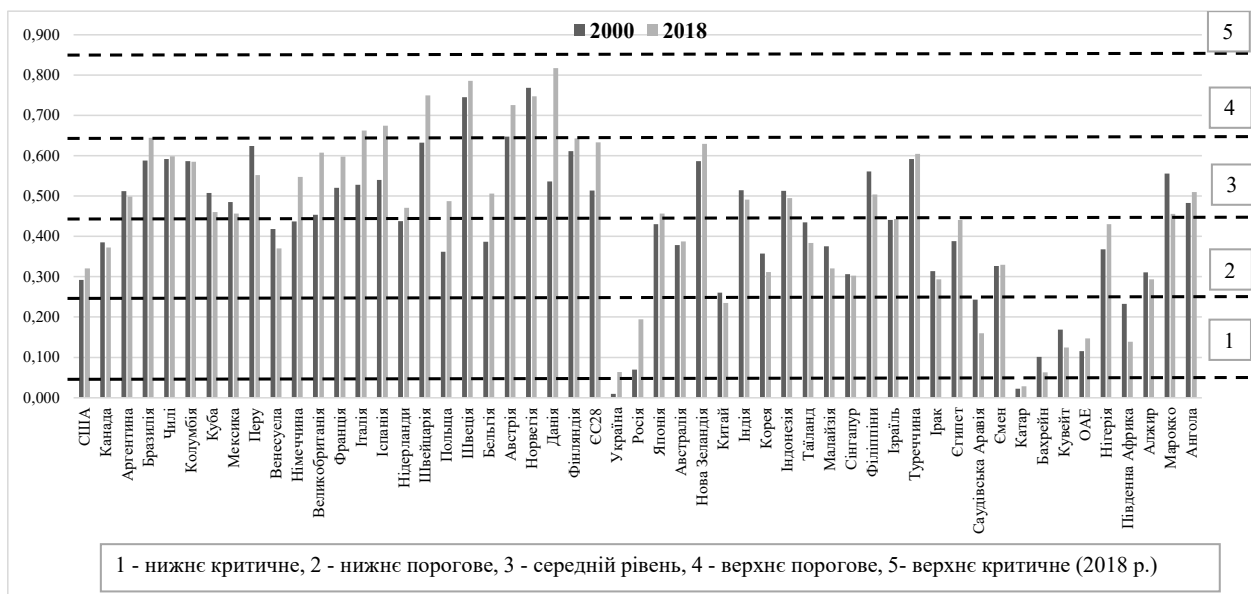

Рис. 6. Розподіл країн світу за інтегральним рівнем екологічної складової безпеки

Найнижчі оцінки безпеки у країн, що розвиваються, зокрема Африки та Близького Сходу, що на 26 % менші за середній показник по групі країн. Тільки для розвинених країн характерною є тенденція до підвищення рівня безпеки відповідно до розрахованих індексів. Нова парадигма міжнародної економічної безпеки покликана усунути наявні дисбаланси і створити міцний фундамент для подальшого сталого розвитку на основі рівноваги між соціальним, економічним і екологічнобезпечним розвитком країн.

У п'ятому розділі «**Забезпечення міжнародної безпеки сталого розвитку**» запропоновано концептуальні засади формування багаторівневої моделі забезпечення міжнародної безпеки сталого розвитку, обґрунтовано напрями підвищення економічної безпеки країн у контексті сталого розвитку, визначено стратегічні орієнтири підвищення міжнародної економічної безпеки розвитку України в умовах сталого розвитку.

Використання авторського інструментарію оцінки складових міжнародної економічної безпеки країн, побудова компаративного профілю їх міжнародної безпеки дозволило: по-перше, сформувати інформаційну панель показників міжнародної економічної безпеки країн за регіональною ознакою, у рамках якої виділити групи країн з відносно безпечним, потенційно зростаючим та критичним рівнем; по-друге, виявити тенденції, характеристики, проблемні аспекти безпеки країн за типологічною й географічною ознаками, з урахуванням яких запропонувати короткострокові, середньострокові та/або довгострокові практичні заходи щодо підвищення економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку.

У контексті визначення соціальних, економічних та екологічних індикаторів міжнародної економічної безпеки країн, стандартів, зовнішніх та внутрішніх детермінант обґрунтовано та запропоновано коротко-, середньо- й довгострокові практичні заходи, які спрямовані на підвищення загального інтегрального рівня економічної безпеки країн різних регіонів світу в контексті досягнення Цілей сталого розвитку, згруповано країни за акумулюючими результатами складових економічної безпеки країни.

У забезпеченні економічної безпеки національної економіки виділено два підходи, які формують відповідні безпекові моделі, із точки зору характеру стратегічної мети та засобів її досягнення, що значною мірою обумовлюються позиціями країни у геоекономічному просторі: захисний (концентрується на підтримці внутрішньої економічної безпеки і захисті від екзогенних загроз; знаходиться в основі захисної моделі безпеки, яка зазвичай формується в периферійних країнах) та наступальний (зосереджений на зовнішніх аспектах безпеки, спрямований на досягнення статусу глобального лідера і розширення масштабів геоекономічного та геополітичного впливу держави; визначає наступальну модель економічної безпеки, яка, як правило, реалізується країнами-центрами).

Доведено, що національні системи економічної безпеки мають бути органічно інтегрованими до багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки, яка передбачає її підтримку на наступних рівнях: мезорегіональному та галузевому, макрорегіональному (державному),

мікрорегіональному (міжнародно-корпоративному), мегарегіональному (наднаціональному), метарегіональному та глобальному (рис. 7).

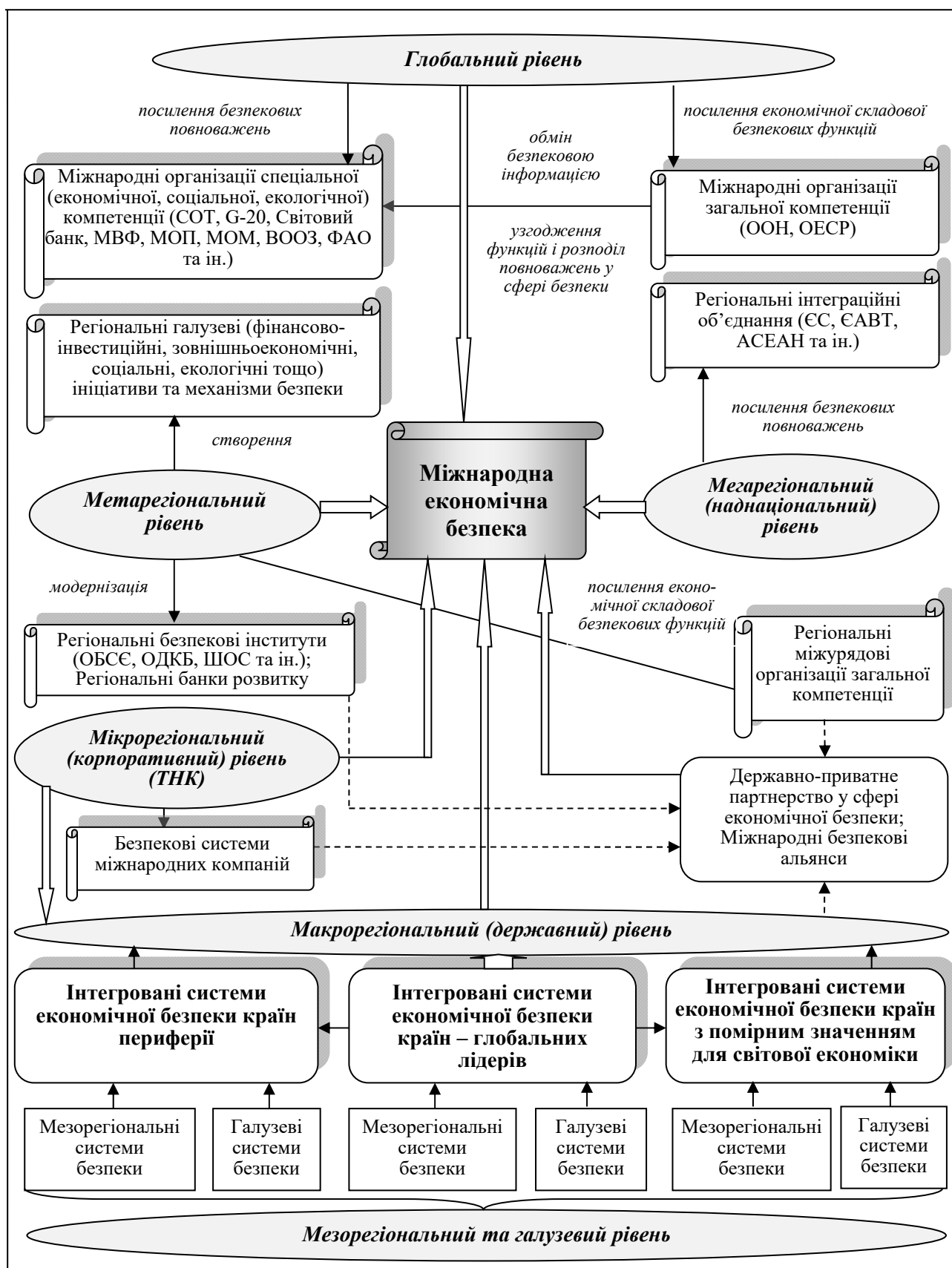

Рис. 7. Багаторівнева модель забезпечення міжнародної економічної безпеки

Дослідження нових викликів і загроз міжнародній економічній безпеці довело необхідність перебудови сучасної архітектури міжнародної економічної безпеки. Обґрунтовано напрями її модернізації, до яких віднесено: розвиток різних форм взаємодії з питань безпеки між транснаціональними структурами і урядами; переформатування регіональних безпекових інститутів і створення регіональних галузевих ініціатив; посилення безпекових функцій інтеграційних об'єднань; розширення безпекових повноважень міжнародних економічних організацій спеціальної компетенції; посилення економічної складової безпекових функцій міжнародних організацій загальної компетенції.

Обґрунтовано та запропоновано інтегровану системи економічної безпеки країни у міжнародному безпековому середовищі (рис. 8).

Основними етапами побудови системи визначено наступні: обґрунтування національної концепції або доктрини економічної безпеки як її фундаментальної основи; розробка та прийняття базового законодавчого акту, що регламентує питання економічної безпеки; модернізація інституційної бази управління економічною безпекою на національному рівні; формування галузевих та просторових підсистем національної економічної безпеки, впровадження ефективного зворотного зв'язку між всіма складовими і підсистемами економічної безпеки; розробка та імплементація дієвої системи оцінки рівня економічної безпеки; розробка довгострокової стратегії економічної безпеки, що базується на обранні найбільш прийнятної для країни безпекової моделі; розробка середньо- та короткострокових програм та планів забезпечення економічної безпеки, у тому числі на галузевому та регіональному рівнях; впровадження прозорого механізму контролю за імплементацією стратегії економічної безпеки та функціонуванням всієї безпекової системи.

Визначено змістовні та структурно-компонентні вимоги до стратегії економічної безпеки, до яких віднесено: (1) довгостроковий характер і тісну кореляцію із загальною стратегією національної безпеки та відповідними стратегіями соціально-економічного розвитку країни; (2) оптимальне збалансування внутрішньої та зовнішньої складових економічної безпеки (із урахуванням як регіональних, так і глобальних вимірів безпеки та їх впливу на національне безпекове середовище); (3) наявність прогностичних сценаріїв економічної безпеки; (4) визначення відповідної моделі економічної безпеки.

Ґрунтуючись на узагальнені результатів оцінки рівня безпеки України на основі застосування розробленого методичного інструментарію побудовано інформаційну панель показників економічної безпеки країни, що відображає оцінку її рівня (критичний, небезпечний, незадовільний, задовільний, безпечний, оптимальний), яка може стати основою системи моніторингу індикаторів безпеки, запобіганню посиленню ризиків та загроз.

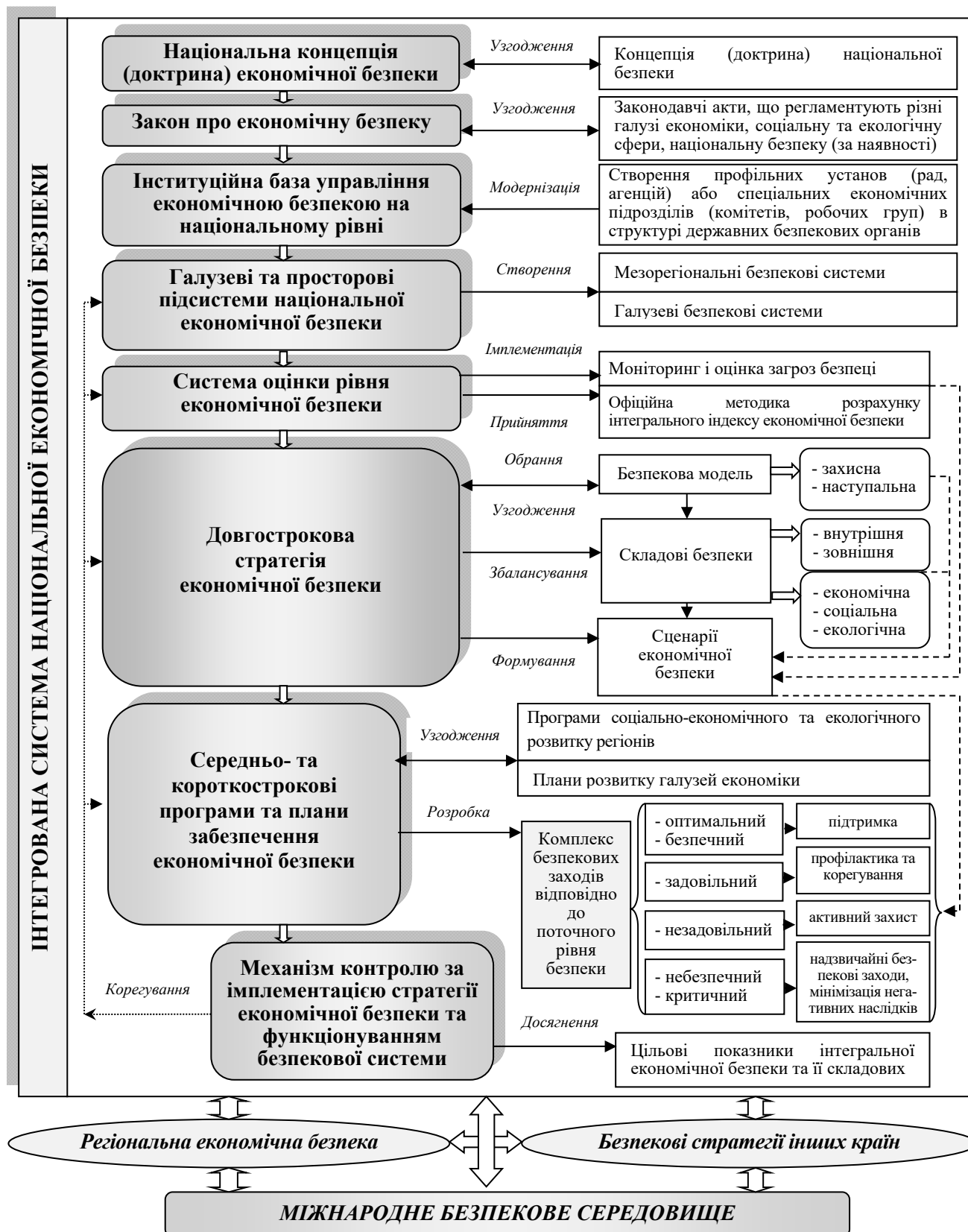

Рис. 8. Концептуальна схема побудови інтегрованої системи економічної безпеки країни у міжнародному безпековому середовищі

Аналіз динаміки індексів економічної безпеки (рис. 9) дозволяє виділити такі закономірності: відсутня загальна тенденція у зміні безпекового рівня

країни, зокрема підвищення рівня безпеки спостерігається у 2000–2007 р. (індекс збільшився на 85,8 %, демонструючи щорічне зростання на 9,3 % за період); різке падіння індексів міжнародної економічної безпеки припадає на 2009 р. (27,6 % скорочення порівняно з 2008 р. та 2015 р. (38,6 % скорочення щодо 2013 р.); період 2008–2018 рр. характеризується циклічним характером зміни індексів економічної безпеки країни, вираженими трьохрічними періодами заміни зростаючого тренду щодо безпекового рівня на спадний, що свідчить про послаблення рівня безпеки; найвища оцінки рівня безпеки припадає на 2013 р. (0,233), найнижча на 2015 р. (0,143); на основі оцінки індексів динаміки субскладових інтегрального рівня економічної безпеки суттєве падіння індексу у 2009 р. та 2015 р. головним чином зумовлено зниженням рівня фінансової безпеки (на 96,6 % та 46,2% відповідно), макроекономічної (на 57,5 % та 78,5 %) та рівня нерівномірності розподілу доходів (на 45,2 % та 41,8 %); на формування низького рівня економічної безпеки країни в цілому впливає критично низькі оцінки рівня екологічної безпеки.

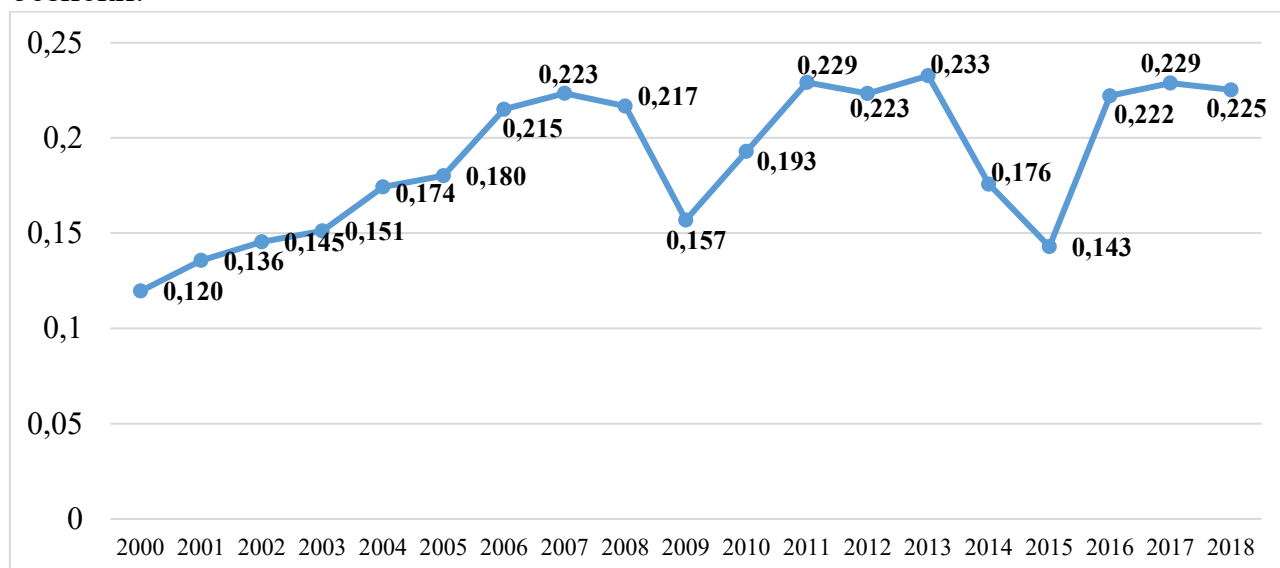

Рис. 9. Динаміка інтегрального рівня економічної безпеки України

Порівняння отриманих індексів економічної безпеки України з системою розрахованих граничних значень дозволяє визначити, що країна перебуває у зоні відносної небезпеки та належить до групи країн з небезпечним рівнем. Доведено, що економічна безпека України та її рівень серед країн європейського простору та країн світу в цілому, першочергово залежить від введених заходів і дій, проведеної політики, прийнятої суспільством і державою, від інтенсивності і масштабу економічних реформ, ступеня інтеграції в світову економіку за умов грамотного поєднання ринкового середовища, розширення і поглиблення науково-технічного прогресу з інноваційною економікою і державним регулюванням.

ВИСНОВКИ

У дисертаційній роботі розв'язана наукова проблема, яка полягає в обґрунтуванні нового напрямку наукових досліджень міжнародної безпеки сталого розвитку, концептуально вирішено проблему формування безпекової стратегії розвитку країн в умовах сталого розвитку. За результатами дослідження сформовано висновки науково-теоретичного та прикладного характеру:

1. Інтегрованість (цілісність) сучасного міжнародного безпекового середовища визначається єдністю простору життєдіяльності та сталого розвитку людства. Багатовимірність концепту міжнародної економічної безпеки країн аргументовано визначеннями міжнародної економічної безпеки як системи (в якій центральне місце належить економічній безпеці країни), як стану (визначає положення національної економіки, що забезпечує сталий розвиток країни, її незалежність), як процесу (пов'язаний із проведенням внутрішньої та зовнішньої політики, спрямованої на забезпечення національних інтересів і сталого розвитку).

2. Національна економічна безпека, яка стає відповідною надсистемою по відношенню до безпеки регіонів, суб'єктів господарювання, безпеки особистості, одночасно виступає як підсистема міжнародної економічної безпеки, об'єктом захисту яких виступає світовий економічний порядок та сталий розвиток, що доводить полісистемну та ієрархічну конфігурацію міжнародної економічної безпеки як системи, що характеризується гомогенністю та гетерогенністю і має інтегративний характер, зв'язки між компонентами якої обумовлені наявною ієрархією та визначаються внутрішньо-функціональною структурою. Основними ознаками міжнародної економічної безпеки як системи виступають: гомогенність та гетерогенність, емерджентність, взаємозв'язок та взаємозалежність, ієрархічність та поліструктурність, комплементарність, інституційна визначеність, відкритість, цілеспрямованість, сталість та нестійкість, синергія.

3. Для країн, що відносяться до різних типів соціально-економічних систем, притаманні різні моделі економічної безпеки: відповідно до суб'єктної складової (однополярна, біполярна, мультиполярна, глобальна); залежно від внутрішньо- та зовнішньополітичного курсу країни (американська, німецька, скандинавська, європейсько-кейнсіанська, японська, китайська, транзитивна); відповідно до особливостей співпраці та взаємодії між акторами міжнародних відносин (загальна, колективна, кооперативна); із урахуванням механізму регулювання безпеки (пасивна, індустріальна, постіндустріальна); залежно від типу соціально-економічних систем (моделі державного економічного суверенітету, економічної закритості, еволюційної модернізації). Обґрунтовано виділення моделей міжнародної економічної безпеки країн, які враховують характер стратегічної мети у сфері забезпечення економічної безпеки та засоби її досягнення, що обумовлюються позиціями країни у геоекономічному просторі: захисну (концентрується на підтримці внутрішньої економічної

безпеки і захисті від екзогенних загроз) та наступальну (зосереджена на зовнішніх аспектах безпеки, спрямована на досягнення статусу глобального лідера і розширення масштабів гео економічного та геополітичного впливу держави).

4. Сучасний вимір інституційного забезпечення міжнародного безпекового середовища розвитку світового господарства перебуває у площині множинних складових, до яких віднесено: інститути, взаємодія між якими визначає характер інституційної матриці, та інструменти, використання яких стає важелем впливу як на національну безпеку, так і на сферу безпеки інших країн. Поглиблення глобалізації посилило потребу в міжнародній координації та створенні глобальних інституційних рамок, які забезпечують послідовність, стійкість, універсальність, підзвітність та включеність на всіх рівнях (національному, регіональному та міжнародному) для просування цілей сталого розвитку, формування міжнародного безпекового середовища.

5. У контексті вимог сталого розвитку для виміру економічної безпеки країн слід враховувати складні системи екологічної, економічної та соціальної складових, із визначенням показників оцінки (параметрів / індикаторів), загроз й ризиків, рівнів, суб'єктів та факторів прояву. Концептуальним ядром нової парадигми міжнародної економічної безпеки в контексті Цілей сталого розвитку є виявлення зовнішніх можливостей і внутрішніх конкурентних переваг в соціальній, економічній та екологічній сферах; вироблення управлінських рішень, спрямованих на досягнення високого рівня якості життя громадян країн, зростання конкурентоспроможності та ефективності національних економік, раціональне використання ресурсів та забезпечення екологічної безпеки.

6. Виходячи з того, що суб'єктно-об'єктні відношення економічної безпеки реалізуються на різних рівнях ієрархічних зв'язків, виникають економічні, екологічні, геополітичні, соціальні, технологічні детермінанти сучасного розвитку міжнародної економічної безпеки, природа яких, з одного боку, обумовлена внутрішнім середовищем та зовнішнім оточенням країни, а, з іншого, детермінанти мають відповідний вплив на розвиток внутрішньої та зовнішньої складової безпеки країни. Під впливом глобальних детермінант формуються сучасні виклики міжнародної економічної безпеки в умовах сталого розвитку, які визначають внутрішні та зовнішні умови, що потребують врахування в проектах стратегій забезпечення міжнародної економічної безпеки країн.

7. Ґрунтуючись на дослідженні сучасних підходів до вивчення та оцінювання економічної безпеки (ресурсно-функціональному, відтворювальному, ціннісному, концептуальному, комплексному, системному, системно-синергетичному) запропоновано інтеграційний підхід дослідження економічної безпеки, що передбачає застосування методичного інструментарію багатовимірною оцінювання, результатом якого є конструювання інтегрального індексу безпеки, що охоплює відповідні субіндекси безпеки

(економічний, соціальний та екологічний), розрахунок яких ґрунтується на системі обґрунтованих індикаторів.

8. Найбільш важливими процесами, що визначають тенденції розвитку міжнародного безпекового середовища, і несуть найбільші загрози міжнародній економічній безпеці, виступають: конкуренція політико-ідеологічних доктрин і відповідних економічних стратегій країн; загострення конкурентної боротьби за ринки збуту; загострення боротьби за ресурси; погіршення світової фінансової кон'юнктури внаслідок глобальної фінансової кризи, підвищення рівня фінансіалізації світової економіки; зростання нерівномірності розподілу фінансових ресурсів, конкурентна боротьба за фінансові ресурси, мінливість міжнародних потоків капіталу; зростання рівня глобальної заборгованості; поглиблення розриву між багатими і бідними країнами; зростання глобального впливу ТНК, посилення конфлікту інтересів між глобальними компаніями та державами; неконтрольована та вимушена міжнародна міграція; розвиток тіньової економіки, зростання масштабів нелегальної міграції капіталу та проблеми відмивання «брудних» грошей; зростання впливу екологічних загроз на економічну безпеку; негативні прояви поглиблення інтеграції інформаційних технологій у всі сфери суспільно-економічного життя.

9. Порівняльно-історичний аналіз структури та змісту стратегічних та програмних документів, які визначають та регулюють національну безпеку країн, доводить, що зміст стратегій національної безпеки у частині її економічної складової значною мірою визначається позиціями країни у геоекономічному та геополітичному просторі. Розвинуті країни, які відіграють системоутворюючу роль у світовому господарстві, пов'язують перспективи реалізації безпекових стратегій з необхідністю побудови нового міжнародного економічного порядку, у формуванні якого вони прагнуть брати активну участь. За своєю структурою та складовими стратегії національної економічної безпеки країн, що розвиваються, є диференційованими, через те, що кожна стратегія враховує специфіку національної економіки та безпекового середовища тієї країни, де вона розробляється. Спостерігається тенденція помітного зростання ступеня гомогенності стратегій, що обумовлено підвищенням впливу глобальних детермінант економічної безпеки, спільних для усіх країн. У зміні часових рамок прийняття стратегій національної безпеки виявлено дві протилежні закономірності, з одного боку, відбувається зростання довгостроковості стратегій, з іншого – з'являється необхідність перманентного перегляду, доповнення та оновлення стратегій економічної безпеки країн.

10. Практична апробація методичного інструментарію багатовимірного оцінювання міжнародної економічної безпеки країн, доводить, що побудова системи економічної безпеки в країнах є неможливою без дотримання балансу соціальних, економічних і екологічних інтересів населення, органів влади та бізнес-структур. Встановлено, що 52,8 % країн є відносно безпечними за розвитком освіти, 41,5 % – за розвитком сфери охорони здоров'я. За окремими індикаторами сфери охорони здоров'я більша кількість аналізованих країн опинилась в зонах критичної або відносної небезпеки, що свідчить про більший

ступінь негативного впливу цих чинників на рівень соціальної та, як наслідок, економічної безпеки. Розвинені країни характеризуються більш високим рівнем економічної безпеки, однак при цьому субіндекси економічної безпеки країн, що розвиваються, азіатського регіону перевищують відповідні оцінки розвинених країн (в середньому на 11 %). Рівень екологічної безпеки розвинутих країн майже в 4 рази вищий рівня безпеки групи країн, що розвиваються. Побудова компаративного профілю міжнародної економічної безпеки країн із урахуванням соціальної, економічної та екологічної складових дозволила: по-перше, сформувати інформаційну панель показників міжнародної економічної безпеки країн за регіональною ознакою, у рамках якої виділити групи країн з відносно безпечним, потенційно зростаючим та критичним рівнем; по-друге, виявити тенденції, характеристики, проблемні аспекти безпеки країн за типологічною й географічною ознаками, з урахуванням яких запропоновано короткострокові, середньострокові та/або довгострокові практичні заходи щодо підвищення економічної безпеки країн в умовах сталого розвитку.

11. Основними етапами побудови інтегрованої системи економічної безпеки країни у міжнародному безпековому середовищі визначено: обґрунтування національної концепції/доктрини економічної безпеки як її фундаментальної основи; розробка та прийняття базового законодавчого акту, що регламентує питання економічної безпеки; модернізація інституційної бази управління економічною безпекою; формування галузевих та просторових підсистем економічної безпеки, впровадження ефективного зворотного зв'язку між всіма складовими і підсистемами економічної безпеки; розробка та імплементація дієвої системи оцінки рівня економічної безпеки; розробка довгострокової стратегії економічної безпеки, що базується на обранні найбільш прийнятної для країни безпекової моделі; розробка середньо- та короткострокових програм та планів забезпечення економічної безпеки; впровадження прозорого механізму контролю за імплементацією стратегії економічної безпеки та функціонуванням всієї безпекової системи. Стратегія міжнародної економічної безпеки країни повинна відповідати певним змістовним та структурно-компонентним вимогам, до яких віднесено: (1) довгостроковий характер і тісна кореляція із загальною стратегією національної безпеки та відповідними стратегіями соціально-економічного розвитку країни; (2) оптимальне збалансування внутрішньої та зовнішньої складових економічної безпеки (із урахуванням як регіональних, так і глобальних вимірів безпеки та їх впливу на національне безпекове середовище); (3) наявність прогностичних сценаріїв економічної безпеки; (4) визначення відповідної моделі економічної безпеки.

12. Поглиблення глобалізації посилило потребу в міжнародній координації та створенні глобальних інституційних рамок, які забезпечують послідовність, стійкість, універсальність, підзвітність та включеність на всіх рівнях для просування Цілей сталого розвитку, формування міжнародного безпекового середовища. Багаторівнева модель забезпечення міжнародної економічної

безпеки передбачає підтримку економічної безпеки на наступних рівнях: мезорегіональному та галузевому, макрорегіональному (державному), мікрорегіональному (міжнародно-корпоративному), мегарегіональному (наднаціональному), метарегіональному та глобальному. До основних напрямів модернізації архітектури міжнародної економічної безпеки віднесено: розвиток різних форм взаємодії з питань безпеки між транснаціональними структурами і урядами; переформатування регіональних безпекових інститутів і створення регіональних галузевих (фінансово-інвестиційних, зовнішньоекономічних, соціальних, екологічних тощо) ініціатив; посилення безпекових функцій інтеграційних об'єднань; виокремлення та розширення безпекових повноважень міжнародних економічних організацій спеціальної компетенції, які функціонують у соціально-економічній та природоохоронній сферах; посилення економічної складової безпекових функцій міжнародних організацій загальної компетенції.

13. Дослідження взаємозв'язків складових безпеки виявило, що найбільший вплив на загальний рівень економічної безпеки України мають соціальна (0,7 – тісний зв'язок) та екологічна складові (0,68 – помірний зв'язок), при цьому несуттєва кореляція виявлена з економічною складовою (0,17). Серед субіндексів на інтегральний рівень економічної безпеки суттєвий вплив мають макроекономічна (0,92) та фінансова (0,95) складові, на інтегральний рівень соціальної безпеки – рівень розвитку системи освіти (0,74) та ринку праці (0,84). Економічна безпека України та її рівень серед країн європейського простору та країн світу в цілому, першочергово залежить від введених заходів і дій, проведеної політики, прийнятої суспільством і державою, від інтенсивності та масштабу економічних реформ, ступеня інтеграції в світову економіку за умов гармонійного поєднання ринкового середовища, розширення і поглиблення науково-технічного прогресу з інноваційною економікою і державним регулюванням.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Монографії

1. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Міжнародна економічна безпека в контексті сталого розвитку: Монографія. Д: Середняк Т.К., 2020. 434 с. (17,0 д.а.).

Колективні монографії

2. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Ієрархічна структура системи економічної безпеки (п. 1.2, с. 23–31); Методичні аспекти кількісної оцінки рівня економічної безпеки країн світу (п. 2.1, с. 39–47). *Формування міжнародної економічної безпеки в сучасних умовах: колективна монографія* / За заг. ред. О.В. Булатової. Маріуполь: МДУ, 2020. 255 с. (0,76 д.а.).

Особистий внесок здобувача полягає у визначенні ієрархічної структури системи економічної безпеки та дослідженні методичних аспектів кількісної оцінки рівня економічної безпеки країн світу.

**Статті у періодичних наукових виданнях інших держав, які входять до
Організації економічного співробітництва та розвитку та/або
Європейського Союзу**

3. Hrybinenko O. (Hapicieva O.). Innovation activity priority selection system of enterprises. *European Cooperation Scientific Approaches and Applied Technologies*. 2017. № 2. P. 42–51 (0,4 д.а.).

4. Hrybinenko O. (Hapicieva O.), Shahoian S. Globalization as a challenge to Ukrainian exporters of iron ore raw material. *Baltic Journal of Economic Studies*. 2018. Vol. 4. № 1. P. 85–92. (*Web of Science*). URL: <https://doi.org/10.30525/2256-0742/2018-4-1-85-92> (0,73 д.а. / 0,58 д.а.). Особистий внесок здобувача полягає у встановленні тенденцій глобалізації України та статусу українських виробників залізничної сировини на світовому ринку, складенні альтернативних варіантів реалізації української залізничної продукції вертикально-інтегрованого холдингу в умовах глобалізації.

5. Hrybinenko O. (Hapicieva O.), Riepina I., Parieva N., Parieva O., Savenko I., Durbalova N. Quantity Assessment of the Risk of Investment Projects. *International Journal of Recent Technology and Engineering (IJRTE)*. 2019. Vol.8. № 3. P. 7256–7260 (*Scopus*). URL: <https://doi.org/10.35940/ijrte.C6338.098319> (0,48 д.а. / 0,19 д.а.). Особистий внесок здобувача полягає у дослідженні концепції та методології оцінки інвестиційного ризику на основі методів кількісної оцінки ризиків.

6. Hrybinenko O. (Hapicieva O.), Bulatova O., Zakharova O. Evaluation of demographic component of countries' economic security. *Business, Management and Education*. 2020. P. 307–330 (*Scopus, Web of Science*). URL: <https://doi.org/10.3846/jbem.2020.12309> (0,9 д.а. / 0,72 д.а.). Особистий внесок здобувача полягає у розрахунку інтегральних оцінок рівня демографічної складової економічної безпеки країн світу, визначенні та обґрунтуванні граничних значень індикаторів демографічної складової безпеки, комплексному аналізу розвитку демографічних процесів країн та регіонів світу.

**Статті у наукових виданнях, включених до переліку наукових фахових
видань України**

7. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Стратегія соціально-відповідальної реструктуризації вугільних підприємств. *Економічний вісник Національного гірничого університету*. 2016. № 4 (56). С. 113–119 (0,51 д.а.).

8. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.), Шагоян С. М. Сутність та шляхи забезпечення економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2017. Вип. 22. Ч. 1. С. 98–

100 (0,4 д.а. / 0,2 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні рівня забезпечення економічної безпеки підприємства.*

9. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Економічний розвиток України в умовах покращення інвестиційного клімату. *Економічний простір*. 2017. № 117. С. 75–86 (0,58 д.а.).

10. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Міжнародна економічна безпека: оцінка сучасного середовища, глобальні тренди та ризик-фактор. *Економічний простір*. 2019. № 149. С. 14–22. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/149-2> (1,0 д.а.).

11. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Міжнародна економічна безпека: детермінанти та складові розвитку. *Економіка та держава*. 2019. № 12. С. 121–126. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2019.12.121> (2,0 д.а.).

12. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Екологічна складова міжнародної економічної безпеки. *Вісник Маріупольського державного університету Серія: Економіка*. 2019. № 18. С. 51–61. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2019-9-18-51-61> (0,57 д.а.).

13. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Еволюція теоретичного базису вивчення економічної безпеки країн. *Проблеми економіки*. 2019. № 4. С. 149–155. URL: <https://doi.org/10.32983/2222-0712-2019-4-149-155> (0,74 д.а.).

14. Hrybinnenko O. (Hapieieva O.), Shahoian S. Development of the export potential of Ukraine in the context of innovations of the international mining and metallurgical companies. *Економіка і регіон*. 2020. № 1 (76). С. 38–51 (1,19 д.а. / 1,07 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у здійсненні характеристики інноваційного продукту компаній, який сприяє сталому розвитку країни, аналізі стану глобального ринку заліза прямого відновлення, розробці пропозицій з посилення експортного потенціалу України.*

15. Hrybinnenko O. (Hapieieva O.), Bulatova O. Effect of the education and healthcare systems on the social security level in the context of global goals of sustainable development. *Journal of European Economy*. 2020. Vol. 19. № 1. Р. 26–46 (0,84 д.а. / 0,67 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у визначенні основних складових соціальної безпеки з позиції цілей сталого розвитку та чинників безпеки, систематизації індикаторів з урахуванням динаміки їх граничних значень та потенційних напрямків змін, визначенні країн за результатами інтегрального оцінювання.*

16. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.), Шагоян С. М. Економічна складова стратегій національної безпеки країн, що розвиваються. *Причорноморські економічні студії*. 2020. № 50–1. С. 13–20. URL: <https://doi.org/10.32843/bses.50-2> (1,01 д.а. / 0,81 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у виокремленні ключових регіональних аспектів економічної національної безпеки для країн, визначенні пріоритетних завдань для країн, що розвиваються, з метою забезпечення міжнародної економічної безпеки.*

17. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Розвиток інституційного середовища міжнародної економічної безпеки в сучасних умовах. *Економічний простір*.

2020. № 154. С. 149–155. URL: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/154-28> (1,24 д.а.).

18. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Оцінка рівня безпеки України за системою економічних, соціальних та екологічних індикаторів. *Вісник Маріупольського державного університету. Серія: Економіка*. 2020. № 19. С. 5–20. URL: <https://doi.org/10.34079/2226-2822-2020-10-19-5-20> (1,0 д.а.).

19. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Особливості формування системи забезпечення економічної безпеки країн світу. *Держава та регіони. Серія: Економіка та підприємництво*. 2020. № 1 (112). С. 8–15. URL: <https://doi.org/10.32840/1814-1161/2020-1-1> (0,85 д.а.).

20. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Науково-методичний інструментарій оцінки рівня економічної безпеки країн світу: інтеграційний підхід. *Ефективна економіка*. 2020. № 2. URL: <http://www.economy.nayka.com.ua/?op=1&z=7681> (0,65 д.а.).

21. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Макроекономічні виміри безпеки країн світу. *Науковий погляд: економіка та управління*. 2020. № 1. С. 11–18. URL: <https://doi.org/10.32836/2521-666X/2020-67-2> (0,80 д.а.).

22. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Концептуальні моделі економічної безпеки як поліструктурної системи. *Економіка: реалії часу*. 2020. № 2 (48). С. 22–29. URL: <https://doi.org/10.15276/ETR.02.2020.3> (0,78 д.а.).

23. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Індикатори розвитку ринку праці в системі соціальної безпеки країн світу. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія: Міжнародні економічні відносини та світове господарство*. 2020. Вип. 30. С. 55–64. URL: <https://doi.org/10.32782/2413-9971/2020-30-11> (1,02 д.а.).

24. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Індикатори екологічної складової економічної безпеки країн світу. *Економіка та держава*. 2020. № 4. С. 168–176. URL: <https://doi.org/10.32702/2306-6806.2020.4.168> (1,03 д.а.).

25. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Інвестиційно-інноваційні індикатори безпекового розвитку країн. *Економічний журнал Одеського політехнічного університету*. 2020. № 2 (12). С. 18–28. URL: <https://doi.org/10.15276/EJ.02.2020.3> (1,0 д.а.).

26. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Зовнішньоторговельні індикатори економічної безпеки країн. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2020. № 3. С. 67–77. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-3-5736> (0,85 д.а.).

27. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Економічний складник стратегій національної безпеки розвинутих країн. *Науковий вісник Херсонського державного університету. Серія Економічні науки*. 2020. № 37. С. 7–13. URL: <https://doi.org/10.32999/ksu2307-8030/2020-37-1> (1,61 д.а.).

28. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Безпекова компонента стратегій економічного розвитку країн, що розвиваються. *Міжнародний науковий журнал «Інтернаука». Серія: «Економічні науки»*. 2020. № 4. С. 84–97. URL: <https://doi.org/10.25313/2520-2294-2020-4-5967> (1,29 д.а.).

Публікації за матеріалами конференцій

29. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Економічна сутність та значення приватизації вугільних підприємств. *Розвиток країн в умовах глобалізації: технологічні, економічні, соціальні та екологічні проблеми*: матер. міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. Ч. 1. Тернопіль: Крок, 2012. С. 273–275 (0,25 д.а.).

30. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.), Боговик В. О. Типи регіональної економічної інтеграції. *Економіка в умовах глобалізації: проблеми, тенденції, перспективи*: зб. матеріалів III міжнар. наук.-практ. інтернет конф. / відп. ред. В.М. Шаповал, Б. Шлюсарчик; М-во освіти і науки України. 23–27 березня 2015 р., м. Дніпропетровськ. Д.: НГУ, 2015. С. 52–53 (0,21 д.а. / 0,17 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у дослідженні типів міжнародної економічної інтеграції.*

31. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Причини та заходи запобігання банкрутства підприємства. *Економіка в умовах глобалізації: проблеми, тенденції, перспективи*: зб. матеріалів IV міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. / відп. ред.: В. М. Шаповал, В. Я. Швець, Б. Шлюсарчик; М-во освіти і науки України, Нац. техн. ун-т «Дніпровська політехніка»; Жешувський ун-т. 10–12 грудня 2018 р., м. Дніпро. Дніпро: НТУ «ДП», 2018. С. 50–54 (0,21 д.а.).

32. Грибіненко О. М. (Гапєєва О. М.). Діджиталізація економіки в новій парадигмі цифрової трансформації. *Вільна торгівля, протекціонізм, справедлива торгівля: за і проти*: матеріали міжнародної наукової конференції. *Міжнародні відносини. Серія «Економічні науки» (Спеціальний випуск)*. 2018. № 16. С.35–37. (0,19 д.а.).

33. Hrybinenko O. (Hapieieva O.). The Integrated Assessment Mechanism of the Sustainable Development Potential of Ukrainian Enterprises. *Business and Management 2018: proceedings of 10th International Scientific Conference*. May 3–4, Vilnius, Lithuania. 2018. P. 74–82. URL: <https://doi.org/10.3846/bm.2018.09> (0,73 д.а.).

34. Hrybinenko O. (Hapieieva O.), Bulatova O., Zakharova O. Financial indicators in the system of economic security of the world countries. *Business and Management 2020: proceedings of 11th International Scientific Conference*. May 7–8, Vilnius, Lithuania. 2020. P. 273–281. URL: <https://doi.org/10.3846/bm.2020.672> (0,88 д.а. / 0,7 д.а.). *Особистий внесок здобувача полягає у кількісній оцінці рівня фінансової безпеки на основі застосування методичного інструментарію багатовимірного оцінювання фінансових індикаторів розвитку країн.*

АНОТАЦІЯ

Гапєєва О. М. Міжнародна економічна безпека країн в умовах сталого розвитку. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора економічних наук за спеціальністю 08.00.02 – світове господарство і міжнародні економічні відносини. – Донецький національний університет імені Василя Стуса

Міністерства освіти і науки України, Вінниця, 2021.

Дисертаційну роботу присвячено розробці цілісної концепції міжнародної безпеки сталого розвитку і обґрунтуванню на цій основі стратегічних орієнтирів вдосконалення безпекової складової розвитку країн в умовах сталого розвитку.

Розглянуто науково-методологічні основи дослідження формування та забезпечення економічної безпеки країн світу. Досліджено генезис теорій економічної безпеки, визначено моделі міжнародної економічної безпеки, розглянуто інституціональне забезпечення міжнародного безпекового середовища.

Досліджено формування нової парадигми міжнародної економічної безпеки в контексті сталого розвитку. Охарактеризовано економічні, екологічні, геополітичні, соціальні, технологічні детермінанти сучасного розвитку міжнародної економічної безпеки. Визначено концептуальні підходи дослідження міжнародної економічної безпеки.

Надано оцінку сучасному стану, детермінант міжнародного безпекового середовища, проведено компаративний аналіз економічної складової стратегій безпекового розвитку розвинутих країн та країн, що розвиваються.

Упорядковано основні індикатори економічної безпеки країн, надано оцінку соціальній, економічній та екологічній складовим забезпечення сталого розвитку та безпеки країн. Доведено, що безпека країни нерозривно пов'язана зі сталим розвитком, що забезпечує її незалежність, стабільність та сталість і стійкість.

Запропоновано напрями формування багаторівневої моделі забезпечення міжнародної економічної безпеки. Розроблено практичні заходи щодо підвищення економічної безпеки країн у контексті сталого розвитку. Побудовано інформаційну панель показників міжнародної економічної безпеки України, визначено її безпекові позиції у системі міжнародної економічної безпеки країн світу.

Ключові слова: міжнародна економічна безпека, сталий розвиток, міжнародне безпекове середовище, стратегії безпекового розвитку країн світу.

АНОТАЦІЯ

Гапеева О. Н. Международная экономическая безопасность стран в условиях устойчивого развития. – Квалификационная научная работа на правах рукописи.

Диссертация на соискание ученой степени доктора экономических наук по специальности 08.00.02 – мировое хозяйство и международные экономические отношения. – Донецкий национальный университет имени Василя Стуса, Винница, 2021.

Диссертационная работа посвящена разработке целостной концепции международной безопасности устойчивого развития и обоснованию на этой

основе стратегических ориентиров совершенствования безопасности составляющей развития стран в условиях устойчивого развития.

Рассмотрены научно-методологические основы исследования формирования и обеспечения экономической безопасности стран мира. Исследован генезис теорий экономической безопасности, определены модели международной экономической безопасности, рассмотрено институциональное обеспечение международной безопасности среды.

Получило развитие формирование новой парадигмы международной экономической безопасности в контексте устойчивого развития. Охарактеризованы экономические, экологические, геополитические, социальные, технологические детерминанты современного развития международной экономической безопасности. Определены концептуальные подходы исследования международной экономической безопасности.

Дана оценка современному состоянию, детерминант международного безопасности среды, проведен компаративный анализ экономической составляющей стратегий безопасности развитых и развивающихся стран.

Обоснованы основные индикаторы экономической безопасности стран, дана оценка социальной, экономической и экологической составляющим устойчивого развития и безопасности стран. Доказано, что безопасность страны неразрывно связана с устойчивым развитием, обеспечивает ее независимость, стабильность и устойчивость.

Предложены направления формирования многоуровневой модели обеспечения международной экономической безопасности. Разработаны практические мероприятия по повышению экономической безопасности стран в контексте устойчивого развития. Предложена информационная панель показателей международной экономической безопасности Украины, определены ее позиции в системе международной экономической безопасности.

Ключевые слова: международная экономическая безопасность, устойчивое развитие, международная среда безопасности, стратегии безопасности стран мира.

SUMMARY

Hapieieva O. M. International economic security of countries in the context of sustainable development. – Qualification research work as a manuscript.

Dissertation on the receipt of the scientific degree of doctor of economic sciences on speciality 08.00.02 – World economy and international economic relations. – Vasyl' Stus Donetsk National University, Vinnytsia, 2021.

The scientific and methodological study foundation and provision of the world countries' economic security are considered. The genesis of economic security theories is investigated, models of international economic security are determined, institutional support of international security of the environment is considered. The concept of international economic security multidimensionality is substantiated,

which, in contrast to the clearly defined traditional state-centric concept, takes into account the inherent properties of security as a system, as a state and as a process. The institutional support of international environment security is considered, the mechanism of which is formed by the appropriate institutions and instruments.

The new paradigm formation of international economic security in the context of sustainable development is investigated. The determinants of international economic security are identified, it is proposed to consider them as processes, phenomena or events that affect the state of the country's economic security. The economic, ecological, geopolitical, social, technological determinants of the modern international economic security development are characterized. In defining development the conceptual approaches to the study of international economic security, it is proposed to use an integration approach that provides for a comprehensive analysis based on the use of methodological tools for multidimensional assessment, which resulted in the construction of an integral security index.

The global trends that pose the greatest threats to the country's economic security are analyzed, current state of international security assessment of the environment is made, and the influence of global determinants on the formation of international economic security is investigated. A comparative analysis of the economic component of developed and developing countries' security development strategies is performed. It is determined that, despite the national security strategies differentiation, there is an increase in the degree of their homogeneity, which is due to an increase in the global determinants influence of economic security common to all countries.

The main indicators of the economic security of countries are sorted, the social component assessment of ensuring sustainable development and countries' security is given, the economic and environmental dimensions of the security development of the world countries' economy are identified and analyzed. It is proved that the country's security is inextricably linked with sustainable development, ensures its independence, stability and constancy and sustainability. It is proposed to differentiate indicators of international countries' economic security by the direction of impact, the systematic accounting of which allows not only to analyze the state and change in parameters of global environment security, but also to comprehensively quantitatively assess the overall level of economic security of the country, it is substantiated that indicators of international economic security of countries are correlated with the goals of the United Nations Sustainable Development Concept.

The directions of the forming a multi-level model for ensuring international economic security are proposed. It is emphasized that the deepening of globalization has increased the need for international coordination and the creation of a global institutional framework. Practical measures have been developed to improve the economic security of countries in the context of sustainable development. The substantive and structural-component requirements for the strategy of economic security are determined. An information panel indicators of international economic security of Ukraine are built, its assessment level in the context of various

components of security, security issues of Ukraine's position in the system of international economic security of the world countries are determined by a set of economic, social and environmental indicators based on the calculation of integral security indices.

Keywords: international economic security, sustainable development, international security environment, development security strategies of the world countries.

ГАПЄЄВА ОЛЬГА МИКОЛАЇВНА

**МІЖНАРОДНА ЕКОНОМІЧНА БЕЗПЕКА КРАЇН
В УМОВАХ СТАЛОГО РОЗВИТКУ**

Спеціальність 08.00.02 – світове господарство і
міжнародні економічні відносини

АВТОРЕФЕРАТ

дисертації на здобуття наукового ступеня
доктора економічних наук

Підписано до друку 22.01.2021 р.
Формат 60×90/16. Папір офсетний.
Друк цифровий. Гарнітура Times New Roman.
Умов. друк. арк. 1,9.
Тираж 100 прим. Зам. № 339

Віддруковано з оригіналу макету замовника.
Центр оперативного друку «Документ Принт».
ФОП Кушнір Ю.В.
м. Вінниця, вул. Академіка Янгеля, 4, 1-й поверх, оф. 114.
Тел. 067 390 20 88
